

**Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти
Відділ освітньої та інноваційної діяльності**

**Використання музейно-освітнього простору
Волинського ІППО у підвищенні
професійного розвитку педагогів**

Методичні рекомендації

Укладач: Камінська В. В.

Луцьк, 2023

УДК 378.015
В 43

*Рекомендовано до друку вченою радою
Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти
(протокол № 4 від 26 вересня 2023 року)*

Рецензенти:

Дем'янюк О. Й., доктор історичних наук, професор, заступник директора з науково-педагогічної діяльності Волинського ІППО;

Силюк А. М., методист відділу освітньої та інноваційної діяльності Волинського ІППО, заслужений працівник культури України

Укладач:

Камінська В. В., методист відділу освітньої та інноваційної діяльності Волинського ІППО

В 43 Використання музейно-освітнього простору Волинського ІППО у підвищенні професійного розвитку педагогів : метод. рек. / уклад. В. В. Камінська. Луцьк : Волинський ІППО, 2023. 80 с.

Методичні рекомендації висвітлюють питання використання інноваційних аспектів музейної педагогіки в освітньому процесі на основі ціннісних орієнтирів Нової української школи.

У змісті методичних рекомендацій акцентується увага на використанні музейно-освітнього простору ВІППО під час курсів підвищення кваліфікації вчителів, проведенні науково-методичних заходів, розробці освітніми програм семінарів-практикумів щодо використання музейної педагогіки в сучасному закладі освіти, організації екскурсій, виставок, ознайомлюють із анонсами різних видів екскурсій на базі музейного простору ВІППО.

Додатки містять, перелік фондів музею історії освіти Волині, фото.

Видання стане у нагоді педагогам, методистам ВІППО, керівникам шкільних музеїв.

УДК 378.015

ЗМІСТ

Передмова	4
РОЗДІЛ I. Музейно-освітній простір Волинського ІППО: аналітично-інформаційні матеріали	6
Музей історії освіти Волині	8
Давня історія освіти Волині. Видатні особистості краю	10
Українські Січові Стрільці – носії козацьких визвольних ідей на Волині, засновники українських шкіл	18
Освіта в 1921–1939 роках	20
Випускники Луцької гімназії, лідери ОУН на Волині	25
Освіта в передвоєнні 1939–1941 роки	29
Освіта після Другої світової війни	31
Освіта в 1950–1990 роках	32
Історія закладів освіти	33
РОЗДІЛ II. Використання інноваційних аспектів музейної педагогіки в освітньому процесі	42
Форми та методи музейно-педагогічної діяльності	44
Організація екскурсій	48
РОЗДІЛ III. Анонси екскурсій з використанням музейно-освітнього простору ВІППО	53
Оглядова екскурсія музеєм історії освіти Волині	54
Тематична екскурсія «Славетна Волинь»	55
Інтерактивна екскурсія «Козацька слава України»	60
Тематична екскурсія «Національні традиції і побут українців: від покоління до покоління»	70
<i>Додаток.</i> Фонди музею історії освіти Волині. Фото	73
Список використаних та рекомендованих джерел	75

ПЕРЕДМОВА

У період війни, яку російська федерація розв'язала і веде проти України, виникла нагальна необхідність переосмислення зробленого, створення умов для оновлення змісту, рівного доступу до якісної освіти, впровадження інновацій, нових педагогічних ідей і технологій, передового педагогічного досвіду спрямованих на вдосконалення освітнього процесу.

Закон України «Про освіту» визначає, що метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей. Важливе місце у реалізації гуманістичного підходу в освіті, розвитку загальнокультурної компетентності особистості відіграє музейна педагогіка.

Концепція «Нова українська школа» передбачає глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших.

Музеї педагогічного профілю є справжньою скарбницею моральних і духовних здобутків народу, невмирущих традицій предків, наділені унікальними можливостями впливу на особистість, формування громадянсько-патріотичного, духовно-морального, військово-патріотичного, екологічного виховання особистості.

На сьогодні в Україні за повідомленнями Міністерства культури та інформаційної політики України зруйновано російськими окупантами понад 30 музеїв, пошкоджено понад 500 культурних об'єктів та культурних інституцій, пам'яток історії, культури, сакрального мистецтва, яким сотні літ і котрі належать до духовних скарбів не лише українського народу, а й усього людства, і ця цифра зростатиме, бо війна триває. Українські музеї зазнають обстрілів, їх розграбовують, безцінні експонати вивозяться ворогом як трофеї, адже справжня ворожа ціль – знищити Україну та будь-які прояви української ідентичності. Тому актуальним питанням є збереження, вивчення, історико-культурної спадщини краю, створення віртуальних музеїв, оновлення змісту, напрямів діяльності музеїв при закладах освіти у період воєнного стану, знання інноваційних аспектів розвитку музейної педагогіки, її освітніх та виховних можливостей, усвідомлення педагогами важливості використання в професійній

діяльності методологічного інструментарію, який сприятиме формуванню нового українця на основі національних та європейських цінностей.

На думку науковців (В. К. Бабарицька, Н. І. Ганнусенко, Л. О. Данилова, О. В. Караманова, Ю. А. Омельченко, Н. Ф. Писаренко, Л. Г. Самойленко) музейна педагогіка сприяє створенню ефективного освітнього середовища, формуванню в учнів емоційно-ціннісного ставлення до знань, подоланню міжкультурних стереотипів [4; 12]. Тому важливим є підвищення професійної компетентності педагогів, керівників музеїв при закладах освіти щодо музейно-педагогічної діяльності, ефективного використання напрацювань музейної педагогіки, краєзнавчого матеріалу в освітньому процесі.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- оволодіння знаннями про інноваційні аспекти розвитку музейної педагогіки, освітні і виховні її можливості;
- аналіз нормативно-правової бази музейної діяльності при закладах освіти, усвідомлення ціннісних орієнтирів Нової української школи;
- розкриття методики музейно-педагогічної діяльності вчителя (мети, змісту, методів, форм роботи, основ шкільного музейництва та музейно-екскурсійних можливостей краю);
- розробка музейних програм, проєктів;
- дослідження, вивчення та використання краєзнавчого матеріалу, віртуальних екскурсій в освітньому процесі;
- узагальнення, презентація, популяризація матеріалів музейно-педагогічної діяльності у ЗМІ, педагогічних фахових виданнях.

Методичні рекомендації розкривають питання використання інноваційних аспектів музейної педагогіки в освітньому процесі, особливості методики музейно-педагогічної діяльності вчителя, використання інноваційних ігрових технологій, зокрема квест-технології в музейно-педагогічній діяльності на основі ціннісних орієнтирів Нової української школи, акцентують увагу на практичному використанні **музейно-освітнього простору Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (музею Історії освіти Волині, виставкових зон: «Славетна Волинь» (колекція репродукцій картин на полотні відомих українських художників); «Козацька слава України», портретів українських гетьманів та козацьких реліквій, «Вишитих картин 50–80 років ХХ століття із Волині та Полісся, предметів побуту та етнографії» (з приватної колекції Петра Олешка, директора Волинського ІППО) під час курсів підвищення кваліфікації педагогів, учасників науково-методичних заходів, окремих груп відвідувачів оглядових, тематичних, інтерактивних екскурсій.**

Розділ I. МУЗЕЙНО-ОСВІТНІЙ ПРОСТІР ВОЛИНСЬКОГО ІППО: АНАЛІТИЧНО-ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ

Актуальною потребою часу є вчитель, який здатен конкурувати із іншими джерелами впливу на духовний та інтелектуальний розвиток учня, володіє сучасними професійними знаннями, засобами та прийомами використання потенціалу музейної педагогіки у вихованні громадянина і патріота Батьківщини, має широкий кругозір, розвинену загальнокультурну компетентність.

Сучасна музейна педагогіка займає важливе місце у реалізації гуманістичного підходу в освіті, спрямована на активне пізнання навколишнього світу, розвиток творчих здібностей, критичного мислення, загальнокультурної, соціальної, громадянської, інформаційно-комунікаційної, здоров'язбережувальної компетентностей особистості, передбачає використання музейного потенціалу для активізації пошуково-дослідницької діяльності, формування національної свідомості, виховання патріотизму та любові до України.

Завдання музейної педагогіки випливають із вимог сьогодення, мудрого використання історичної та культурної спадщини нашого народу у системі виховної роботи. В освітньому процесі можуть бути використані різноманітні інноваційні музейно-освітні технології. Важливими та перспективними для розвитку особистості є розробки музейних програм та проєктів; проведення музейних уроків, культурно-освітніх заходів з використанням інноваційних ігрових технологій, зокрема квест-технології; віртуальних екскурсій (з використанням інтернет-ресурсів, DVD-фільмів, слайд-шоу тощо); краєзнавчих екскурсій (оглядових, тематичних); узагальнення, презентація та популяризація музейно-педагогічної діяльності.

Варто зауважити, що у період воєнного часу набули популярності віртуальні форми роботи: урок-екскурсія, екскурсія-подорож, екскурсія-гра, віртуальні квест-заходи національно-патріотичного спрямування, а також створення віртуальних музеїв, музейних кімнат, виставок, тематичних експозицій, що виконують різні функції: навчальну, розвивальну, виховну, дозвіллеву, арт-терапевтичну тощо.

Враховуючи те, що система форм і методів педагогічного впливу в музейній педагогіці є досить різноманітною, постійно видозмінюється, поповнюється, Волинський ІППО значну увагу приділяє готовності педагогів до музейно-педагогічної діяльності, володіння дистанційними формами навчання, уміння ефективно використовувати потенціал соціокультурного простору для власного професійного розвитку та всебічного розвитку учнів. На базі Інституту організовано роботу музею «Історії освіти Волині», створено виставкові зони: «Козацька слава України», «Вишитих картин 50–80 років ХХ століття із Волині та Полісся, предметів побуту та етнографії», «Славетна Волинь» (репродукцій картин волинських художників), що презентують історичні події, видатні постаті, які зробили вагомий внесок у розвиток Волинського краю, позитивно впливають на формування громадянської позиції, сприяють вихованню патріотизму та гордості за славетну Волинь та свою державу, а також використовуються освітянами як зони рефлексії та відпочинку, конструктивного спілкування.

Відкриття музею історії освіти Волині на базі Волинського ІППО, сприяло значній активізації краєзнавчого пошуку та створенню музеїв історії освіти Турійщини, Камінь-Каширщини та Любомльщини, що мають значний потенціал для професійного становлення молодих педагогів, оволодіння ними новими знаннями щодо розвитку регіональної системи освіти, ознайомлення з перспективним педагогічним досвідом педагогів області, використанням інноваційних технологій, напрацювань музейної педагогіки в освітньому процесі.

Перспективи розвитку та впровадження напрацювань музейної педагогіки у роботу закладів освіти можливі за умов професійного розвитку педагогів щодо музейно-педагогічної діяльності; ефективної співпраці закладів освіти з науковими, культурними, краєзнавчими, громадськими організаціями.

Тому актуальним на сьогодні є знання інноваційних аспектів розвитку музейної педагогіки, усвідомлення педагогами важливості використання в професійній діяльності методологічного інструментарію, що дозволяє осмислити всі види музейної діяльності в освітньому процесі.

Відділом освітньої та інноваційної діяльності укладено інформаційно-аналітичні матеріали музейно-освітнього простору Волинського ІППО з метою використання їх під час організації та проведення науково-методичних заходів, екскурсій, виставок, розробки освітніх програм семінарів-практикумів з музейно-педагогічної діяльності, створення

презентацій, відео, методичних рекомендацій із зазначеної тематики, популяризації музею історії освіти Волині на сайті ВІППО, науково-методичному журналі «Педагогічний пошук».

Музейно-освітній простір Волинського ІППО гостинно зустрічає, приймає усіх, хто розуміє високе покликання вчителя в суспільстві, хоче познайомитись з розвитком шкільництва на Волині, цінними матеріалами про золотий фонд освітянської ниви Волині – заслужених вчителів України нашого краю.

МУЗЕЙ ІСТОРІЇ ОСВІТИ ВОЛИНІ

Згідно наказу управління освіти і науки Волинської облдержадміністрації від 7 грудня 2000 р. № 459 «Про створення Музею освіти Волині» музей при Волинському інституті післядипломної педагогічної освіти почав функціонувати. Нині це зразковий музей історії освіти Волині.

Метою діяльності музею є відродження історичної педагогічної спадщини освіти Волині, формування національної свідомості, забезпечення духовної єдності педагогічних поколінь, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій.

У своїй діяльності Музей керується Конституцією та законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про музеї та музейну справу», «Про охорону культурної спадщини», актами Президента України і Кабінету Міністрів України, нормативно-правовими актами Міністерства освіти і науки України, Міністерства культури України з питань діяльності музеїв, Положенням про музеї при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України від 22 жовтня 2014 року № 1195, Статутом Інституту і цим Положенням.

Музей взаємодіє з закладами освіти, державними, науковими, громадськими та іншими зацікавленими у співпраці установами.

Зміст діяльності музею визначається в межах основних напрямів роботи діяльності музеїв: науково-дослідницького, культурно-освітнього, фондового, експозиційного, виставкового, інформаційно-видавничого.

Основними завданнями діяльності музею є:

– здійснення та організація науково-дослідницької, науково-методичної, проєктної та культурно-просвітницької діяльності;

– узагальнення результатів науково-дослідницької діяльності у вигляді наукових звітів, картотек, каталогів, оглядів фондів, наукових описів окремих предметів і колекцій, бібліографічних робіт, науково-допоміжних матеріалів (карт, схем тощо);

– стимулювання творчого пошуку педагогів області до вивчення історії освіти рідного краю;

– проведення виставок (стаціонарних та пересувних);

– надання консультацій та науково-методичної допомоги педагогічним колективам закладів освіти щодо створення та організації діяльності музеїв відповідного профілю;

– встановлення зв'язків, укладання угод та обмін виставками, інформацією з музеями свого профілю України та зарубіжних країн, науковими установами, закладами освіти, творчими спілками, громадськими організаціями тощо;

– організація масового музейного просвітництва шляхом проведення науково-методичних заходів, семінарів-практикумів, тренінгів, майстер-класів, заходів дозвілля тощо.

Створення музею освіти Волині – справа не одного року. Матеріали для нього збиралися впродовж кількох десятиліть. Окрім педагогів, велику допомогу в його створенні надали Державний архів Волинської області, Волинський краєзнавчий музей.

У музеї зібрано чимало оригінальних експонатів. Зокрема експонуються оригінали шкільної ощадної книжки, шкільної ощадної каси при початковій школі у Ставках та печатка учнівської каси взаємодопомоги, підручники, дерев'яна парта школи минулого століття, учнівські засоби письма та креслення.

Основна частина експозиції присвячена недалекому минулому і сучасному освіти Волині (фото, документи, матеріали): грифельна дошка для учнів початкових класів, свідоцтва про закінчення школи, похвальні листи, грамоти, подяки та інші документи, які представляють навчання у польських та єврейських школах, розповідають про заснування Волинського педагогічного інституту (Вчительського інституту) і перших учительських курсів. Цікавими документами є Довідник закладів освіти Волинської губернії (по Положенню 25 червня 1912 р.), що містить відомості про заклади освіти, рік їх заснування, прізвища вчителів, які у них працювали, зокрема у Володимир-Волинському, Ковельському, Луцькому уїздах; статут Луцької братської школи, створеної в 1620 році.

Окремий стенд присвячено вчителям – ветеранам Другої світової війни; Героям України: педагогам-учасникам АТО, російсько-української війни. Особлива увага приділена людям, які є золотим фондом освіти Волинського краю – Заслуженим вчителям України.

Експозиції музею

1. Давня історія освіти Волині.
2. Розвиток освіти у XVI–XIX ст.
3. Освіта в 1921–1939 роках.
4. Освіта в 1939–1941 роках.
5. Освіта після Другої світової війни.
6. Освіта в 50–90-х роках ХХ ст.
7. Вища школа. Історія розвитку ВІППО, ЛНТУ, ВНУ імені Лесі Українки.
8. Освіта в незалежній Україні.
9. Герої України. Педагоги-учасники АТО, російсько-української війни.
10. Гордість освітянської Волині (Заслужені вчителі України).
11. Сучасні заклади освіти.

ДАВНЯ ІСТОРІЯ ОСВІТИ ВОЛИНИ. ВИДАТНІ ОСОБИСТОСТІ КРАЮ

Історія луцьких шкіл зафіксована в письмових джерелах щонайменше з початку XVII ст. Багатонаціональний склад населення, приналежність його в різні періоди до різних держав залишили свій відбиток на особливостях місцевого шкільництва.

З кінця XVIII століття після українців євреї за чисельністю посідали друге місце. Єврейське населення завжди у нашому краї відіграло помітну роль у суспільному житті Волині. У 134 містах налічувалося майже два мільйони євреїв, які внесли у культуру свої традиції, елементи побуту та ремесел. У XIX – на початку XX століття у Волинській губернії євреї започаткували і здійснювали розвиток початкової, середньої та вищої національної освіти, зберегли релігію і мови (іврит, ідиш), створили мережу друкарень, що сприяло швидкому зростанню соціокультурних процесів. Проте склад викладачів за рівнем освіти та педагогічним досвідом був надзвичайно різноманітним. На початку XX століття більшість викладачів мали звання початкового вчителя чи домашнього наставника. З огляду на це, значна кількість євреїв, що здобули середню і вищу освіту, стала основною ланкою єврейської інтелігенції, яка створювала підґрунтя для швидкого зростання культурних і освітніх процесів у Південно-Західному краї Російської імперії [19].

З утвердженням у краї християнства, читанню й письму навчали у школах при монастирях і церквах.

Створення Луцького Хрестовоздвиженського Братства

У другій половині XVII–XVIII ст. братства діяли в більшості міст і в деяких селах Галичини, Волині, в багатьох містах Наддніпрянщини. Вони створювалися навколо парафіяльних церков, використовуючи організаційні форми, властиві цехам та іншим міським корпораціям, як світським, так і релігійним. Витрати братств покривалися за рахунок внесків його членів, прибутків від нерухомого майна, відсотків від позик.

У 1617 році було утворене Луцьке братство Воздвиження Чесного і Животворного Хреста Господнього. Розташована біля Глушецької брами Луцька, організація стала справжнім і украй потрібним осередком збереження православної духовності та української культури в умовах поступового засилля традицій новопосталої Речі Посполитої.

Серед луцьких братчиків є представники князівських родів: Пузин, Воронецьких, Курцевичів, Святополк-Четвертинських. До релігійно-культурної кооперації, фундованої в Луцьку, належали 55 шляхетських родин. Чи не найвідоміші імена Гулевичів (9 осіб), Зубцевських (3 особи),

Боговитинів, Гуляницьких, Древинських, Єловицьких, Кульчицьких, Смиковських, Ушак-Куликовських (по 2 особи). Фундатором братства, чия роль у справі заснування й опіки видається ключовою, був Юрій Пузина. До числа луцьких братчиків належали знані й впливові посадовці часів Речі Посполитої: волинський підстолій Криштоф Єловицький, чашник Лаврентій Древинський, крем'янецький підсудок Григорій Ушак-Куликовський, луцький підсудок Михайло Гулевич-Воютинський і багаторічний вїйт Луцька Андрій Загоровський. Знанням луцьким братчиком був майбутній український гетьман Іван Виговський. Писар Богдана Хмельницького зграбно служив коригувальником у гродській канцелярії Луцького замку – вичитував і правив судові акти-документи [5].

Луцька Братська Школа. Освіта в Братстві. У 1619 році відкрилася Луцька братська «греко-латино-словенська» школа при Хрестовоздвиженському братстві та єзуїтський колегіум, а в наступному столітті – трикласна школа при василіанському монастирі. Судячи зі статуту 1624 року школа при церкві Воздвиження Чесного Хреста мала класи граматики й початки риторики, обслуговувала переважно міщанський контингент м. Луцьк, де склався достатньо впливовий освітній осередок. З 1620 року школа розміщувалась у мурованому будинку. Заклад освіти мав власний статут, що ґрунтувався на «Порядку шкільному» Львівської братської школи і «Артикулах шкільних» (правилах поведінки для учнів). Окрім міщан та синів шляхти у школі навчалися бідні діти. У школі викладали граматику, піїтику, риторику, діалектику, арифметику, богословські предмети, церковний спів. Учні школи брали участь у публікаціях, які випускалися братською друкарнею, де викладав відомий іконописець Йов Кондзелевич.

Програма навчання була близькою до львівського закладу-аналога. Вивчали характерні для середньовічних європейських університетів сім вільних наук. Братські спудеї опановували також грецьку, слов'янську й латинську мови, студіювали різноголосий спів. Перед прийняттям до школи, як свідчить статут 1624 року, для потенційних учнів влаштовували триденний іспит. Коли ж щасливилося втрапити до когорти вихованців – спудеєві підбирали індивідуальну програму. Ураховували при тому вік, нахили і здібності дитини [9].

Статут школи був взірцем для інших братських шкіл на Україні. У рукописному збірнику Луцької школи вписано датовані 1624 р. два документи, що регламентували характер і структуру цієї школи: «Права школи греко-слов'янської Луцької артикули» і «Порядок шкільний», який

є копією львівського Порядку (статуту) з невеликим змінами. Це були дві частини єдиного шкільного статуту. Луцька школа на доповнення до «Порядку» розробила ще й «Артикули прав», тобто «Статті законів» (правил для учнів).

Статут містив досить цікаві відомості про організаційне життя школи. Вступник на протязі трьох днів мав вивчити правила порядку в школі, визначити «науки», які будуть йому доступні згідно його віку, можливостей та бажань. При вступі сплачували 4 гроша, а бідні діти навчалися на кошти братства. Ніхто не мав права укласти будь-яку угоду без відома вчителя, про справи в школі теж не можна було «виносити за порог шкільний», заборонялися іновірні та єретичні книги. Статутом обмежувалися тілесні покарання: учитель міг покарати учня «за непослушание», але «не тирански», а «учительски» [4, с. 36]. На школу покладалися обов'язки визначати спроможності дітей, їх схильності до вивчення тих чи інших предметів.

Учителі школи іменувалися даскалами (дидаскалами). Серед них відомі імена Єлисея Ілковського (керував школою у 1628 році, був композитором), Павла Босинського (учителював у 1634 році), Августина Славинського (викладав риторику, філософію і математику). Школу очолював ректор, який вибирався із представників братського монастиря загальними зборами братства. Кожен член братства мав право відвідувати школу з метою ознайомлення з її роботою. Статут детально визначав риси, якими мав володіти кожен викладач: «благочестив, рассудителен, смиренномудр, кроток, не п'яница, не блудлив, не лихоимец, не гневлив, не завистлив, не смехотворец, не способник ересей; к детям он должен относиться строго, но с любовью; наряду с нравственным воспитанием он должен также заботиться о здоровье учащихся, проводит физическое воспитание детей с использованием игр, состязаний и пр.»

У школі навчався поет і політичний діяч **Данило Братковський**.

Його батько – дрібний шляхтич з с. Свищева Луцького повіту, був старостою Луцького братства. У книзі віршів «Світ, розглянутий по частинах» (Краків, 1697) – видатній пам'ятці епіграматичної поезії – критикував суспільний лад Речі Посполитої, проголосив свою прихильність до бідних та покритвджених. Писав польською мовою з українізмами, був учасником селянсько-козацького повстання

1702–1704 років, очолюваного Семеном Палієм. Після важких катувань привселюдно страчений 26 листопада 1702 року на ринковій площі в м. Луцьку.

Друкарська діяльність братства була практично відсутньою. У 1628 році, коли братство ще не володіло власною друкарнею, воно посприяло виходу книжки «Лямент по отцю Івану Василевичу». Однак після 1635 року, коли братство мало власне друкарське обладнання та фінансові ресурси для книгодрукування, справа обмежилася виходом у світ лише однієї книжки у 1640 році. Загалом за сприяння братства було надруковано всього дві книги.

Братська Бібліотека. Почала діяти з 1626 року. Її було створено завдяки матеріальній підтримці друкарів ієродиякона Сильвестра та ієромонаха Павла Домжив-Лютковича (або Люткович-Телиці) (?–1634). Для ведення справ у бібліотеці (тобто на посаду бібліотекаря) та в архіві обиралися чи сам ігумен, чи досвідчений братчик. Історія зберегла прізвище та ім'я одного з бібліотекарів, який при описі книжок зазначав, окрім назви, іноді місце та час надходження книги, Філарета Городельського, що завідував справами бібліотеки Луцького братства в 1633–1640 рр.).

Фонди бібліотеки Луцького братства містили цінні рукописні матеріали, звіти організації, документи польською мовою, що стосувалися земельних питань та ін. Один з описів майна Луцького братства. Фонд братської книгозбірні поповнювався різними шляхами: книги купували братчики, дарували діячі церкви, освіти, представники влади та ін. Деякі, що надходили до цього зібрання, були працями самих братчиків. У комплектуванні бібліотеки безпосередню й активну участь брали міщанка Ірина Кравцова, Микола Гансович-Шостаковський, шляхтичи Лаврентій Древинський та Олександр Пузина, друкар Михайло Сльозка, Галшка Гулевичівна, Петро Могила, Богдан і Данило Братковські, Марія Мазепина, Діонісій Жабокрицький, Іван та Самуїл Виговські, Йов Кондзелевич.

Діяльність братських шкіл – перший досвід організації роботи школи на основі класно-урочної системи. Учні поділялися на три розряди: в першому вчилися читати, в другому читали і вивчали напам'ять різні предмети, в третьому розряді пояснювали вивчене і обговорювали.

Аналізуючи статuti провідних братських шкіл, а також літературу з досліджуваної проблематики, можна виокремити найважливіші спільні освітньо-виховні тенденції, які були характерні для діяльності цих шкіл, а саме: 1) навчання велось рідною мовою; 2) у змісті навчання присутні як світські так і духовні науки; 3) у змісті навчання переважали гуманітарні науки; 4) в усіх школах впроваджувалась класно-урочна система навчання;

5) використовувалися різноманітні методи навчання, а саме: лекції, бесіди, диспути, взаємне (парне) навчання, самостійні роботи з підручниками, списування на таблиці, складання віршів, промов, написання диктантів та інше; 6) основою морального виховання вважалися християнські догми. Надзвичайно поширеними серед учнів братських шкіл були віршування, інсценування, декламації, драматичні вистави, які сполучались з народними діями (іграми, хороводами, ритуалами, побутовими обрядами), спочатку суто релігійного характеру, а потім – напівсвітського [5; 9; 14].

Мовою документів експозиція музею розповідає про той педагогічний досвід, який мали волиняни в часи діяльності Острозької академії, школи Луцького братства тощо. Тут можна познайомитися з діяльністю школи піарів в Любешові, яка в 1834 році була школою ідей вільнодумства.

На теренах Волині існували три осередки ордену піарів: у Дубровиці, Любешові та Межирічі Корецькому. Їхні школи славилися як взірцеві навчальні заклади краю. Високий науково-педагогічний потенціал викладацького складу, а також належне матеріальне забезпечення стали невід’ємними складовими їх функціонування.

Піари – католицький чернечий орден. Йосип де Каласанс – католицький святий, священник, педагог, засновник ордену піарів, першої у Європі безкоштовної загальноосвітньої школи. Мета братства – християнське виховання юнацтва в школах. Назва ордену походить від школи, запровадженої творцем ордена, яку називали *Schola pia* («набожна школа»).

Школи ордену піарів в XVIII столітті користувались неабияким авторитетом серед знаті по всій Європі, усі хотіли там навчатись, адже рівень знань, який можна було отримати, був дуже високий.

У Любешеві на Волині було засновано колегіум католицького ордену піарів. Через високий рівень викладання колегіум став кузнею інтелектуальної еліти Речі Посполитої. Профінансували будівництво нового навчального закладу родина місцевих землевласників Кароля та Ганни Дольських. При колегіумі у 1730 було створено ботанічний сад. Він розташовувався на захід від костелу. Сад мав липові алеї, які збереглися до наших днів. Також там були велика та мала оранжереї, теплиці й дві башти. Досить колоритним був фруктовий сад, який носив назву «Венеція». Канали були з’єднані із річкою. Від колишньої слави ботанічного саду залишилось два вікових дуба та липова алея. Такий цінний навчальний

заклад був зведений саме в Любешеві, тому що саме там орден піарів зміг отримати наділ землі від князів Дольських.

Про високий рівень освіти в колегіумі свідчили його викладачі й учні. Саме тут свою першу освіту здобув **Тадеуш Костюшко** із своїм братом, він це завжди вказував у своїй біографії. Тадеуш Костюшко – це постать світового значення, адже в історію він увійшов як польський революціонер, інженер-фортифікатор, політичний та військовий діяч Речі Посполитої, а також учасник війни за незалежність Сполучених Штатів. Він вважається національним героєм Польщі, Білорусі, Литви та Сполучених Штатів, є почесним громадянином Франції.

У Любешівському колегіумі викладачі були різних національностей. Зокрема найвідомішими з них є: поляк *Михайло Турковський*, який викладав граматику, українець *Михайло Шелюта*, який викладав поезію, литовець *Бартоломей Михалевич* викладав синтаксис. Справжньою «зіркою» в когорті любешівських викладачів був професор Краківської академії *Джозеф Рафал Черняковський*. Його вважають «батьком польської хірургії». Саме в Любешеві він почав практикувати свої перші операції. У 1779 році він відкрив в Польщі першу хірургічну клініку, а в Любешеві навчав своїх учнів медичній справі під керівництвом свого давнього друга австрійця *Кузьми Зуфахера* – хірурга, який виконував тоді обов'язки аптекаря при колегіумі.

У Любешеві в 1770-х роках здобував освіту *Станіслав Боніфаці Юндзілл*, який став відомим європейським вченим, дослідником природи, натуралістом і педагогом, був професором Віленського університету. Він був автором перших навчальних посібників з природничих наук для студентів багатьох вузів Європи. Його багатотомні праці: «Основи ботаніки» (1804–1805); «Короткий курс зоології» (1807). Колегіум піарів у Любешеві на Волині забезпечив Європу такими знаними вченими як *Казимира Нарбута* та *Мацея Догеля*.

Казимір Нарбут або *Даніель Казімеж Нарбут (1738–1807)* був відомим польським філософом, просвітителем, гуманістом, поетом, письменником, перекладачем. Увійшов в історію як яскравий представник еkleктичного напрямку в філософії епохи Просвітництва. Він склав першу книгу з логіки польською мовою. З 1759 року вдосконалював свої знання з філософії та природничих наук в піарському колегіумі у Вільно, близько чотирьох років – в піарському училищі в Римі. Після повернення на батьківщину в 1764 році К. Нарбут був призначений професором і префектом колегіуму піарів в Дубровиці на Волині. Через кілька років запрошений викладачем

математики у Вільно, де також читав лекції з філософії, був префектом друкарні піарів.

Випускник любешівського колегіуму Мацей Догель став знаним істориком-джерелознавцем. Зібрав велику кількість історичних і дипломатичних документів, актів, пов'язаних з історією Польщі, Литви, України та інших держав. Від 1748 року проживав у Німеччині, Франції та Голландії. Мав доступ до секретних документів королівського архіву в замку на Вавелі (Краків). Його збірники матеріалів з історії міжнародних відносин не втратили свого значення до сьогодні [9; 14; 15; 17].

Історія любешівського колегіуму нараховує 140 років. Ліквідований навчальний заклад був у 1834 році.

У 1926 році колишній монастир піарів передали ордену капуцинів, які спробували відновити школу, щ існувала п'ять років, до 1939.

Експозиція музею історії освіти Волині презентує видатні особистості краю (Олена Левчанівська, Гальшка Гулевичівна, Мілентій Смотрицький, Костянтин Острозький), документи Луцького Хрестовоздвиженського братства, шкіл, зокрема Статут Луцької Братської школи.

Видатні особистості краю

Олена Карпівна Левчанівська народилася 21 січня 1881 р. в маєтку Городно (зараз село Линів на Волині). У 1906 році тоді ще молода пані Олена разом зі своїм братом Михайлом в їдальні свого маєтку відкрили першу школу для дітей односельчан. Безкоштовно у школі вчили писати, читати, рахувати, забезпечували дітей папером та олівцями, влаштовували при садибі вечорниці, танці, вистави.

Олена Левчанівська – перша жінка-сенатор від Волині, обрана до Сенату Речі Посполитої в 1922 р., яка стала членом комісії закордонних справ. У Сенаті відстоювала інтереси українців, порушувала питання прав та становища жінок. Олена Левчанівська була членом Українського парламентського клубу, співзасновницею міжнародної жіночої організації «Ліга миру і свободи», брала участь у реєстрації статуту Союзу українок Волині. Часто виступала на різноманітних з'їздах за кордоном, що не становило для неї великої проблеми, адже вона вільно розмовляла французькою, німецькою та італійською мовами. Коли термін її сенаторської діяльності закінчився, вона не стала вдруге виставляти свою кандидатуру, бо влада не реагувала на її вимоги.

Після закінчення сенаторських повноважень у 1927 році Олена Левчанівська проживала в Луцьку, потім із донькою Іриною переїхала

в с. Линів. Повернувшись додому, вона продовжувала займатися благодійницькою діяльністю. Організувала філіал горохівської «Просвіти». З приходом радянської влади, 24 грудня 1939 р. Олену Карпівну арештували. Спочатку тримали в Горохівській, потім перевели у Луцьку в'язницю, а далі – на схід. Ймовірно, загинула Олена Левчаніська на засланні в Казахстані.

1 вересня 1995 року згідно Постанови Кабінету Міністрів України школі села Линів було присвоєно ім'я Олени Карпівни Левчанівської. 9 лютого 1996 року в школі відкрито музей історії села, де в основному представлені документи, фотографії, речі родини Гродзінських-Левчанівських.

Галшка Гулевичівна – культурна і громадська діячка, одна із засновниць Київського братства народилася у селі Затурці Локачинського району, походить з давнього шляхетського роду, який володів значними земельними маєтностями на Волині. Галшка освоює основи православної віри, граматику рідної мови, грецьку та латинську мови у школі на території Луцького замку, що заснував її дід – єпископ Луцький. У 1594 р. Галшка Гулевичівна одружилася з Христофором Потієм, сином Володимирського єпископа. Овдовівши, сама виховувала доньку Катерину. У 1606 році вона одружується вдруге – у Києві з Стефаном Лозкою, представником заможного українського шляхетського роду і мала з ним сина Михайла.

Після жахливої пожежі 1614 року на Подолі у Києві, Галшка Гулевичівна, прагнучи бути корисною своєму народу, передала свою садибу з землями у Києві для заснування нового монастиря, шпиталю і школи для дітей шляхти та міщан, що згодом відійшла під опіку Київського братства, стала колегіумом, а пізніше і Київською академією.

Останні роки свого життя Галшка Гелевичівна провела у Луцьку, де брала активну участь у підтримці та діяльності Луцького Хрестовоздвиженського братства. Померла у 1642 році. Похована Галшка Гулевичівна, за заповітом, у Хрестовоздвиженській церкві м. Луцька [35].

УКРАЇНСЬКІ СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ – НОСІЇ КОЗАЦЬКИХ ВИЗВОЛЬНИХ ІДЕЙ НА ВОЛИНІ, ЗАСНОВНИКИ УКРАЇНСЬКИХ ШКІЛ

Носіями козацьких визвольних ідей на Волині в роки Першої світової війни, засновниками українських шкіл були Українські Січові Стрільці (військові регулярні частини в складі айстро-угорської армії), активісти

довоєнного січового, сокольського і пластового руху. Основою їх світогляду була ідея відродження української державності. Окремі підрозділи українських січових стрільців з осені 1915 року австрійська окупаційна влада розмістила в західній частині Волині з центром у Володимирі. Російське командування готувало наступ. Січові стрільці поспішали пропагувати серед населення національні ідеї, розкривати справжню історію України, відкривати українські школи, завозити зі Львова підручники.

На Волині до 1914 року були лише початкові російські школи та деякі єврейські. Українські політичні партії добилися у Відні дозволу на відкриття українських шкіл, адже неписьменність серед православних становила 82 %.

У 1916 році січові стрільці заснували на Волині 46 українських шкіл, зокрема у селах, де навчалось 800 дітей. Першу школу у с. Острів 23 березня 1916 року відкрив січовий стрілець С. Сорока, де навчалось 40 дітей. У школі не було необхідних матеріалів для навчання: книг, зошитів, карт України, олівців. Учні писали глиною на столі та лавках. У цьому ж Луцькому повіті січовими стрільцями були організовані школи у селах: Теремно, Озденіж, Садів, Воютин, Ватин, Оздів, Угринів, Щурин, у містечку Рожище. Підготовлені до відкриття були приватні школи. Ходити до шкіл виявили бажання у с. Лаврів 300 дітей, у містечку Торчин більше 100 дітей. У м. Луцьку, де навчання почалося у травні, записалось до школи 80 православних і майже 70 єврейських дітей. Першим підручником у школах був «Кобзар» Т. Г. Шевченка. Освітню справу січові стрільці розгорнули у Володимир-Волинському повіті. Найбільш відомою на Волині була школа імені Т. Г. Шевченка, яку заснував Чегар Микола Саєвич. Школою керувала вчителька зі Львова Савина Сидорович. У Володимирі на місцевому матеріалі видали буквар «Матерне слово». Працювали школи в селах Вйковичі (80 дітей), Руснів, Біскупичі, Будятичі (50 учнів), Жашковичі (52 учні), Луковичі, Орищі (70 учнів), Свинюхи (104 учні). До серпня 1916 року було підготовлено відкриття шкіл в селах: Затурці, Загайці, Колпитів, Конюхи, Лішня, Осмиловичі, Озеряни, Порицьк, Пустомити, Риковичі, Сілець, Твердині, Хорів, Шельфів, містечку Локачі. У школи записалось 628 дітей. Чимало шкіл було відкрито у Ковельському окрузі. У Старій Вижві про відкриття школи потурбувався Амброзій Епштайн, де у двох класах було 134 учні. Січові стрільці захищали православні храми. У село Воютин прибув священник Омелян Біляковський із Галичини, який запровадив богослужіння українською мовою, турбувався про створення в селі організації «Просвіта». Організації: «Просвіта», «Пласт», «Січ», «Сільський

господар», які діяли на Волині реалізовували ідеї відродження найкращих козацьких традицій, державності, мови, культури. У селі Буяни вчитель Хома Кузьмович Науок викладав «козацьку мову» за підручником «Кобзар», разом із священником Іваном Сиротенком та активом «Просвіти» проводили урочистості – Шевченківські академії. У м. Торчин вчителька Ніна Володимирівна Новицька викладала рідну мову українськими піснями. Усі ці школи незабаром стали польськими, хоча українське населення краю становило понад 70 %.

Мережа українських шкіл, богослужіння на рідній мові, просвітницькі організації, створені січовими стрільцями, сприяли відродженню всього українського задавленого русифікацією [21].

ОСВІТА В 1921–1939 РОКАХ

В експозиції музею книги, свідоцтва про закінчення шкіл польською мовою. Відображено діяльність невеликої кількості українських шкіл, які знаходилися у будинках жителів сіл (представлено фото шкіл с. Залізниця Любешівського, с. Текля, Старовижівського, с. Губин Володимир-Волинського районів).

Експонуються оригінали шкільної ощадної книжки, шкільної ощадної каси при початковій школі у Ставках та печатка учнівської каси взаємодопомоги.

Окреслюється динаміка рівня неписьменності населення Волинського воєводства:

1921 рік – 68,8 % неписьменних (58,1 % – чоловіки, 78,7 % – жінки);

1931 рік – 47,8 % неписьменних (32,2 % – чоловіки, 62,3 % – жінки).

За переписом 1931 року серед населення воєводства понад 10 років вміли читати та писати 50,4 %, вміли тільки читати 1,7 %, а 47,8 % населення не вміли читати і писати.

Висвітлюються питання:

1. Проблема шкільництва у Другій Речі Посполитій.
2. Утворено кураторіуму Волинського шкільного округу.
3. Зміни в освіті Волині на основі «закону Грабського».
4. Освіта Волині після призначення волинським воєводою Генріха Юзевського.
5. Українська гімназія в Луцьку, товариство «Просвіта». Випускники Луцької гімназії, лідери ОУН на Волині
6. Громадська організація – Польська матица шкільна (ПМШ).
7. Діяльність німецьких шкіл на Волині.
8. Чеське шкільництво на Волині.
9. Реорганізація початкових і середніх шкіл у вересні 1939 року за зразком більшовицької системи освіти.

Питання шкільництва у Другій Речі Посполитій

За умовами Ризького договору 1921 р. більша частина Волині увійшла до складу відродженої Польської держави. Проблема шкільництва у Другій Речі Посполитій займала чільне місце у комплексі завдань, які вимагали нагального урядового розв'язання. Польща взяла на себе міжнародні зобов'язання щодо охорони національно-культурних прав громадян непольської національності, які склали третину жителів країни. Ці зобов'язання були підтверджені Конституцією 1921 року. У Волинському воєводстві понад 70% мешканців були українцями. З огляду

на це проблема українського шкільництва стояла тут особливо гостро. За рівнем розвитку освіти Волинське воєводство було одним з найвідсталіших у державі. За даними перепису 1921 року, у воєводстві – 75 % населення не мало початкової освіти. В містах частка неписьменних була удвічі меншою, ніж на селі, де більша половина селян не вміла читати і писати. Перед урядом стояло завдання комплексної адміністративної, економічної, політичної, соціокультурної інтеграції краю до державно-політичної системи Другої Речі Посполитої.

У травні 1922 року в Луцьку було утворено кураторіум Волинського шкільного округу (невдовзі його місцезнаходження перенесли до Рівного). Цей державний орган займався управлінням усією системою освіти у Волинському воєводстві. В його підпорядкування перейшло 658 існуючих на той час на Волині шкіл, з них у 395 школах навчання велося польською мовою та у 233 – українською.

У самому Луцьку діяло дев'ять загальноосвітніх і фахових початкових шкіл (дві польські, дві українські, дві професійні (чоловіча та жіноча) польські школи і три єврейські школи).

Одним з перших розпоряджень куратора Волинського шкільного округу було видання циркуляра, згідно з яким учителі (переважно українці) упродовж двох місяців мали одержати польське громадянство, інакше їм з 1 липня 1922 року загрожувало усунення із займаних посад.

Чимало українських вчителів втратили роботу через неможливість отримати польське громадянство. На кінець 1922 року в шкільництві на Волині було зайнято 1 300 поляків і майже наполовину менше українців. Незважаючи на нестачу кваліфікованих учительських кадрів, на початку 20-х років були закриті українські вчительські семінарії: дві чоловічі (в Дедеркалах і Дермані) і одна жіноча (в Зимному). Вони готували переважно вчителів для шкіл, де навчання велося українською мовою.

Зміни в освіті Волині на основі «закону Грабського».

Зміни в освіті Волинського воєводства сталися після впровадження закону про шкільництво, відомого як «закон Грабського». Цей закон, прийнятий сеймом 31 липня 1924 року визначив організаційні підстави шкільництва для національних меншин аж до кінця міжвоєнного двадцятиріччя у східних воєводствах Речі Посполитої.

Основним типом державної школи на мішаних за національним складом населення територіях визначалась єдина польська школа.

Право на відкриття українських державних початкових шкіл отримали ті громади (гміни), де українське населення складало 25 % від усіх жителів.

При цьому батьки 40 дітей шкільного віку мали подати декларацію, офіційно підтверджену владою. Однак закон зазначав: якщо у шкільному окрузі, окрім батьків, котрі висловили бажання навчати дітей рідною мовою, налічувалось щонайменше 20 дітей, батьки яких хотіли б, щоб їх діти отримували освіту польською мовою, то школа повинна бути двомовною (утраквістичною): половина навчальних предметів в ній мала викладатись польською мовою, а друга – українською. Виконавче розпорядження Міністерства віросповідань і народної освіти від 7 січня 1925 року конкретизувало статті закону про шкільництво. На практиці діяльність уряду і місцевої влади була спрямована на ліквідацію шкіл, де навчання велось українською мовою, і створення на їх місці двомовних і польськомовних шкіл. На Волині не залишилось жодної україномовної державної початкової школи, а кількість українських приватних шкіл зменшилась у воєводстві до семи. Протягом одного 1925/1926 навчального року було закрито 301 школу з українською мовою викладання, тоді як кількість двомовних зросла з 93 до 366. В утраквістичних польсько-українських школах 9,5 % від загальної кількості учнів були поляками, а 88,2 % – українцями.

Після травневого перевороту 1926 року і приходу до влади прихильників Юрія Пілсудського правлячі кола Польщі закликали до гнучкішої політики у національному питанні. Передбачалось проводити толерантнішу мовну і релігійну політику. Уособленням «нового підходу уряду» до вирішення української проблеми на регіональному рівні стало призначення волинським воєводою Генріха Юзевського. Стратегічною метою його «волинської програми» проголошувалася тісна інтеграція краю до складу Речі Посполитої. Важливу роль у процесі державної асиміляції українського населення воєводства Г. Юзевський відводив розвитку системи освіти, насамперед початкової.

У 1927/1928 навчальному році у воєводстві переважали три типи початкових шкіл: з польською мовою навчання – 31,6 %; польськомовні з українською мовою як окремим предметом – 29,4 %; двомовні польсько-українські – 35,2 %. Наприкінці 20-х років на Волині залишилося лише п'ять шкіл (0,45 %) з українською мовою навчання (у той час, наприклад, шкіл з чеською мовою навчання налічувалося 17).

Можна зауважити, щодо українського шкільництва **Г. Юзевський** ставився упереджено. Реалізуючи програму польсько-українського зближення, воєвода віддавав перевагу польським школам з українською мовою як обов'язковим предметом. Не випадково, що упродовж 1928–1938 рр. на Волині кількість польських шкіл з українською мовою як окремим навчальним предметом зростає більш, ніж удвічі. Натомість шкіл з українською мовою викладання у 1937/1938 навчального року налічувалося на Волині лише вісім. В той же час на Волині працювало 22 школи з чеською мовою викладання, 66 – з німецькою і 50 – єврейських шкіл. Така мізерна кількість українських шкіл не відповідала національній структурі населення воєводства.

У Луцьку упродовж 1920–1930-х років діяло три середні навчальні заклади: Луцька державна гімназія ім. Т. Костюшка (була приватним навчальним закладом, з 1921 р. – державна гімназія з польською мовою викладання); Приватна учительська семінарія ім. Г. Колонтая (утворена в лютому 1924 р.; готувала вчителів для неповних середніх та початкових шкіл) і Луцька українська гімназія імені Лесі Українки, де працював учителем український письменник, лікар та педагог Модест Пилипович Левицький, ім'я якого носить сьогодні Луцький ліцей № 4. Більшість викладачів гімназії, професор Модест Левицький читали лекції про Козацьку Січ, про великих гетьманів, про літературних корифеїв Волині.

Українська гімназія в Луцьку була заснована на базі існуючої з 1895 року російської державної чоловічої гімназії. В роки Першої світової війни її евакуювали до Белгорода Курської губернії, а до Луцька вона повернулася у 1918 році.

У 1921 році українську гімназію в Луцьку під свою опіку взяло культурно-просвітницьке товариство «Просвіта». Саме завдяки його домаганням, гімназія отримала статус приватної української чоловічої гімназії, яка утримувалась на кошти батьків та добродійців.

Дозвіл на функціонування української гімназії в цьому ж році отримав Євген Петриківський – український громадський діяч, голова товариства «Просвіта». У 1927 році йому вдалося добитися виділення повітовим сеймиком 50 тисяч злотих, і за ці гроші було придбано будинок для гімназії. Тоді ж Луцька українська гімназія отримала права державної гімназії. З 1931 року до 1939 року гімназія називалася «Луцька приватна українська гімназія Товариства імені Лесі Українки».

ВИПУСКНИКИ ЛУЦЬКОЇ ГІМНАЗІЇ, ЛІДЕРИ ОУН НА ВОЛИНІ

Якимчук Микола, псевдо Олег, народився в 1914 році в с. Піддубці Луцького р-ну, за іншими даними – на Черкащині. Закінчив Луцьку гімназію, пізніше Львівський політехнічний інститут, один з лідерів ОУН на Волині в 1938–1939 роках, пластун, активіст «Відродження», комендант Луцька (1941 р.). Разом з односельцем С. Качинським розробив проект створення УПА на Волині. З 1944 року – начальник організаційно-мобілізаційного відділу крайового військового штабу УПА-Північ. Загинув 29 липня 1947 року у с. Борохів Волинської області у бою з військами НКВС при спробі вийти з оточення.

Стельмащук Юрій, псевдо Рудий, народився у с. Коршів Луцького району, діяч національно-визвольної боротьби на Волині (1939–1945 рр.), закінчив Луцьку гімназію (1939 р.), пройшов військовий вишкіл у школі ОУН у с. Турковичі Грубешівського повіту (Польща, 1940–1941 рр.), працював у Ковельському окружному проводі ОУН, організатор військових підрозділів УПА на теренах Володимир-Волинського, Ковельського та Цуманського лісних масивів, командир військової округи «Турів» (серпень 1943 р.), організовував опір загонам радянських партизан Федорова та Медведєва, а також відділам Армії Крайової. 25 січня 1945 року важко поранений потрапив у полон до військ НКВС, страчений 5 жовтня. Батьки вивезені до Сибіру, сестра Ольга, член ОУН живцем спалена чекістами в с. Вишків Луцького р-ну.

Закоштуй Ананій, псевдо Василь, народився 14 жовтня 1908 року у с. Лаврів Луцького р-ну, керівник «Пласту» у рідному селі, був високоосвіченою людиною, закінчив Луцьку гімназію, знав п'ять мов. За активну участь у національно-визвольному русі на Волині неодноразово був політв'язнем польських в'язниць. У 1939–1940 роках А. Закоштуй був провідником Володимирсько-Горохівської округи ОУН. У 1940 році його родину вивезла нова влада у Сибір. Ананію вдалося втекти під час транспортування на допит до Луцька. Знову з'явився у селі після початку війни. Односельці називали А. Закоштуя свідомим політиком та чесним українцем. Він закликав селян виборювати волю України по можливості мирним шляхом. У 1943–1944 роках Ананій був обласним провідником ОУН Волинської області та член крайового проводу Північно-Західних Українських земель. Однозначних даних про місце загибелі немає Ананія Закоштуя немає.

Громадська організація – Польська матиця шкільна (ПМШ)

Після входження Волині до складу Другої Речі Посполитої розвитком польського початкового, середнього та професійного шкільництва в краї опікувалась громадська організація – Польська матиця шкільна (ПМШ). Кількість початкових шкіл, які перебували під опікою ПМШ упродовж міжвоєнного двадцятиліття неухильно зростала: якщо у 1931/1932 навчальному році їх налічувалось усього 16, то у 1938 р. – 66 (найбільше у Луцькому та Ковельському повітах). Це були чотирикласні школи першого рівня, де навчання, зазвичай, проводив один вчитель. Ці школи підлягали нагляду з боку шкільних інспекторів і кураторіуму. Щороку для підвищення кваліфікації вчительських кадрів початкових шкіл у Луцьку організовувались курси, де вчителі знайомилися з новою навчальною, методичною літературою та обмінювалися досвідом.

Ще одним напрямком освітньої діяльності ПМШ було утримання професійно-технічних навчальних закладів. У 1921/1922 навчальному році у Луцьку появилася торгова школа. ПМШ також засновувала гуртожитки, інтернати, бібліотеки і читальні, організовувала курси, театральні студії тощо. У 1938 році товариство утримувало на Волині три інтернати (бурси): в Луцьку, Олиці і Сарнах.

Всього наприкінці міжвоєнного двадцятиліття на утриманні Польської матиці шкільної на Волині перебувало 84 заклади освіти, в яких навчалось 3801 учнів.

Діяльність німецьких шкіл на Волині

У міжвоєнний період на Волині мешкало 45–47 тисяч німців в окремих поселеннях – колоніях. Вони створили свою систему освіти. Майже всі німецькі школи перебували на утриманні громад-колоній та були підпорядковані лютеранському духовенству.

Станом на 1929 рік у чотирьох волинських парафіях, де проживала переважна більшість колоністів, – Луцькій, Рожищенській, Рівненській та Тучинській – налічувалось 70 шкіл, із них 53 – приватні і 17 – державних. В яких навчалось близько 3 тисяч дітей. Основним типом німецькомовних шкіл були так звані канторські приватні школи.

Позиція воєводської адміністрації щодо німецькомовного шкільництва визначалась урядовими рішеннями, якими передбачалось поступове одержавлення німецького шкільництва та постійний контроль за освітньо-культурними ініціативами волинських німців.

На практиці це означало поступову ліквідацію німецького приватного шкільництва і його заміну державною утраквістичною (польсько-німецькою) школою.

На початку 1930-х років шкільний кураторіум Волині вирішив ліквідувати канторські школи, а на їх місці заснувати державні польсько-німецькі школи. Тому у 1934/1935 навчальному році залишилось лише 26 приватних німецькомовних шкіл, в яких навчалось всього 1,6 тис. німецьких дітей. Решта (4,3 тис. німецьких дітей) навчались в державних початкових школах.

Чеське шкільництво на Волині

Чеське шкільництво на Волині у міжвоєнну добу було представлене двома типами початкових навчальних закладів – державними та приватними. Станом на 1921 р. у воєводстві функціонувало 17 державних початкових шкіл з чеською мовою викладання, переважно в Луцьку та Луцькому повіті.

Організацією приватних шкіл займалась громадсько-культурна організація – Чеська Матица Шкільна (ЧМШ), (заснована у 1923 році, м. Луцьк). У 1929 році ЧМШ утримувала на Волині 11 шкіл.

Важливою подією в історії чеського шкільництва стало заснування у 1929 році чеської школи в Луцьку. У першому навчальному році школа мала всього 15 учнів 1–3 класів, а у 1933 р. – вже 6 класів. Починаючи з 1934 року,

Луцька чеська школа давала повну семирічну освіту, тоді в ній навчалося 132 учні.

Реорганізація початкових і середніх шкіл у вересні 1939 року за зразком більшовицької системи освіти.

З приходом червоної армії на Волинь у вересні 1939 року та утвердження нової влади ситуація в галузі освіти різко змінилася. Розпочалася реорганізація початкових і середніх шкіл за зразком більшовицької системи освіти.

На початку 1940 року у Волинській області кількість навчальних закладів збільшилася до 907 початкових і 286 неповних середніх шкіл, в яких навчалось 175 940 учнів.

Розпочалось створення сітки позашкільних виховних закладів: палаців піонерів, обласної технічної станції, піонерських клубів. У м. Луцьк відділ народної освіти затвердив функціонування п'яти середніх і 12 неповних середніх шкіл. З усіх шкіл три були українських, дві російські, п'ять польських, шість єврейських і одна чеська. Всього у 1940 році в місті навчалось 6 838 учнів, працювало 350 учителів. З метою підготовки учительських кадрів відкрито дві педагогічні школи (у Луцьку, Володимирі-Волинському) і короткотермінові курси.

ОСВІТА В ПЕРЕДВОЄННІ 1939–1941 РОКИ

На стендах цього періоду є матеріали про створення українських шкіл, проведення місячних та 10-місячних курсів підготовки вчителів, світлини педучилища та приміщення Луцького державного учительського інституту, які розпочали свою діяльність у ці роки.

Луцький учительський інститут

Вищим педагогічним навчальним закладом у Волинській області став Луцький учительський інститут, **створений 1 квітня 1940 року.**

Він мав проводити підготовку вчителів для шкіл з неповною середньою освітою та бути центром наукового, культурного, громадського життя Волинської області. Першим директором інституту призначено Івана Терентійовича Сокура (1940–1941 рр.).

Спочатку інститут розмістився у будівлі колишнього сирітського будинку, збудованій 1929 року на околиці м. Луцька (пізніше була школа-інтернат).

Велику допомогу у забезпеченні викладацькими кадрами вузу надав Полтавський педагогічний інститут. Навчальний процес проводили 50 викладачів на трьох відділах: філологічному з українським і російським відділеннями, фізико-математичному та природничо-географічному.

На перший курс вузу зарахували 135 студентів. Та не судилося студентам першого набору отримати диплом. Навчання перервала війна.

Відновлення роботи вчительського інституту

Після закінчення Другої світової війни постановою Ради Міністрів УРСР від 6 квітня 1946 року Луцький учительський інститут відновив свою роботу у складі двох факультетів: фізико-математичного та історико-філологічного. Передбачалась також заочна форма навчання. Освітній заклад мав готувати відповідно вчителів фізики і математики, історії, мови і літератури 5–7 класів середньої школи. Термін навчання тривав два роки. Інституту було передане приміщення колишньої польської гімназії по вул. Червоної Армії (зараз вул. Винниченка, 30, стара частина корпусу № 1). Заняття розпочалися 1 вересня 1946 року.

У 1946–1951 роках директором інституту став завідувач кафедри фізики, старший викладач Іван Онисимович Білий.

У 1946/47 навчальному році в інституті працювали 14 викладачів, навчалось 200 студентів денної та заочної форм навчання. Переважна більшість першокурсників була волинянами або переселенцями із-за Бугу.

30 червня 1948 році у Луцькому учительському інституті відбувся перший випуск 109 учителів 5–7 класів середньої школи.

Реорганізація вчительського інституту на педагогічний

Постановою Ради Міністрів Української РСР від 25 вересня 1951 року Луцький учительський інститут був реорганізований у педагогічний. Нову назву «Луцький державний педагогічний інститут імені Лесі Українки» офіційно отримав 17 лютого 1952 року. Тоді в інституті налічувалось десять кафедр, на яких працювали 76 викладачів, з них один доктор наук, професор та одинадцять кандидатів наук, доцентів.

З 1956/1957 навчального році Інститут почав готувати вчителів широкого профілю за спеціальностями «українська мова, література та історія», «російська мова, література та історія», «математика, фізика і креслення». Термін навчання на такі спеціальності складав п'ять років. Однак досвід показав, що підготовка вчителів широкого профілю не відповідає потребам середньої школи, тому з 1964 року навчальні плани були розраховані на чотирирічний термін навчання.

ОСВІТА ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Після Другої світової війни поступово було відновлено шкільну мережу, однак гостро не вистачало педагогічних кадрів.

На 1 березня 1946 року у Волинській області на 296 середніх і неповних середніх шкіл було всього 115 вчителів, не вистачало тільки для цих типів шкіл 823 педагогів. З цієї причини багато шкіл не змогли розпочати навчальний рік.

Крім того, післявоєнний період був часом зростання кількості шкіл та зміни мови викладання. У червні 1946 року Луцький міськвиконком затвердив функціонування в місті трьох середніх (дві українські і одна російська), п'яти неповних середніх (три українські і дві російські) і двох початкових (українська і чеська).

Експозиція музею історії освіти Волині розкриває відбудову закладів освіти, організаційні та науково-методичні заходи з навчання та підвищення кваліфікації учительських кадрів. На стендах експонуються світлини учасників серпневої наради вчителів (м. Луцьк, 1945 р.) та обласної наради вчителів-передовиків (м. Луцьк, 1947 р.), оригінал посвідчення Першої науково-практичної конференції вчителів, а також вчителя математики Маневицької середньої школи Уткіної О. Г. (1948 р.) тощо.

ОСВІТА В 1950–1990 РОКАХ

У 1950–1980 роках швидкими темпами будувалися нові школи, формувалися нові педагогічні колективи. З кінця 1960-х років посилено централізацію шкільництва в УРСР. У 1969 році відновлено Міністерство освіти СРСР, яке здійснює керівництво загальною середньою освітою, дошкільним вихованням та розвитком педагогічних наук. Завданням центрального міністерства є визначення основних напрямів розвитку освіти, розроблення типових навчальних планів та програм, створення і видавання уніфікованих шкільних підручників та методично-навчальних посібників різного типу. Упродовж 70–90-х років ХХ ст. зросла кількість шкіл, учнів і учителів в обласному центрі. Починаючи з 1960-х років проявляється національна активність студентів (демонстрації, арешти, усування з університетів).

Головним завданням школи того періоду була боротьба за глибокі та міцні знання учнів, створення належної матеріально-технічної бази освіти.

На стендах музею історії освіти Волині представлені грамоти Міністерства освіти Української РСР, Волинського відділу народної освіти за 1951–1964 роки, якими були нагороджені передові вчителі того часу та учні шкіл Волині – учасники республіканських олімпіад. Зокрема грамота Міністерства освіти УРСР, яку отримала команда юних фізиків Волині за зайняте сьоме місце у Першій республіканській олімпіаді (1964 р.). Деякі світлини цього розділу ілюструють освітні реформи, зокрема, перехід шкіл на кабінетну форму навчання, представляють новозбудовані школи, нову школу в с. Хобултів.

Подається інформація присвячена подвигу вчителя початкової військової підготовки з Іваничівської СШ № 2 Юрія Лелюкова (1984 р.) та вчителя фізичного виховання з Муравищенської НСШ Ківерцівського району

Маркіяна Бурака (1998 р.), які ціною власного життя врятували учнів від загибелі.

	<p>Цей урок не судилось провести...</p> <p>Ледве почалася велика перерва в Муравищенській НСШ Ківерці - вського району, четверо учнів (два з п'ятого класу і два з дев'ятого класу) вирішили піти до водойми поблизу школи, аби "випробувати" лід. Тільки один з дітей ступив кілька кроків, як провалився. Інші діти хотіли</p> <p><i>(1951-1998)</i> допомогти йому, але берег був високий і слизький, тому всі опинились у воді. На їх крик першим прибіг вчитель цієї школи Маркіян Омелянович Бурак. Не задумуючись, кинувся в крижану воду. Вдалося врятувати трьох... Більше сили не вистачило ні в учителя, ні в учня. А в цей день в учителя фізкультури Маркіяна Омеляновича був третій урок в розкладі, якого не судилось провести... Він провів свій останній урок на мужність, який коштував цілого життя і залишився в пам'яті вдячних нащадків назавжди!</p>		<p>Життя, виміряне секундами</p> <p>Початок уроку, який розпочав військовий керівник Іванчицької школи № 2 Юрій Миколайович Лелюков в 10 класі, не передбачав несподіванок. Згідно теми уроку: "Призначення, будова та використання гранат", в клас було принесено кілька гранат, одна з яких виявилась бойовою... А за вікном лунали дитячі голоси. Доля виділила Юрію секунди для прийняття вірного рішення: прикривши гранату своїм тілом, Лелюков врятував від загибелі 26 дітей. Хлопець з родини сільської вчительки села Заболотці, в майбутньому військовослужбовець, виконав свій обов'язок до кінця і пішов у безсмертя. Посмертно нагороджений орденом "Знак пошани".</p>
<p>В ШКОЛАХ НА УРОКЕ</p> <p>И не в бою, а в школе на уроке Он жизнь отдал, чтобы спасти ребят И вот теперь в Юре Лелюкове Как о героях люди говорят. Он жизни спас! А было на земле Ведь двадцать шесть смотрели на него И неизвестно, что бы с каждым стало Не соверши он подвига того? Вам сердце шепчет по жизни дальше И велико судьбою Вам дано жить Храните это имя в своем сердце Все в вестье его нельзя забыть! Екатерина Михайловна Талкина, г. Калужино Тульской области</p>			

ІСТОРІЯ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

У квітні 1944 р. відновила роботу Луцька педагогічна школа як педучилище. У закладі діяли три відділи: шкільний, дошкільний, музичний, які вели підготовку майбутніх вчителів початкових класів, вихователів дитячих садків, вчителів музики і співів у школах і дошкільних навчальних закладів.

5 вересня 1944 року постановою облвиконкому відновила роботу Володимир-Волинська педшкола (пізніше – педучилище) у приміщенні монастиря Успенського собору.

Враховуючи незадовільний стан фізичного виховання у школах регіону у серпні 1949 року педучилище реорганізоване в училище фізичної культури. У 1955 році навчально-виховний процес забезпечувало 36 викладачів. У 1956 році до Володимир-Волинського було переведено весь студентський склад Вінницького і Бориславського педучилищ. Останній випуск зі спеціальності «вчитель фізичної культури» відбувся у 1961 році.

У 1960 році училище перейшло на підготовку вихователів дошкільних навчальних і вчителів початкових класів.

Історія Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти

Згідно постанови ради народних комісарів УРСР від 04 березня 1940 р. № 316 «Про реорганізацію початкових і середніх шкіл на території західних областей України» з метою підвищення культурного рівня населення західних областей України і здійснення загального навчання, Рада народних Комісарів Української РСР зобов'язала Народний комісаріат освіти Української РСР організувати з 15 березня 1940 р. у Волинській області інститут підвищення кваліфікації вчителів. Про те, що інститут створено у тому році, свідчить бюджет Волинської області на 1940 рік, затверджений 29 травня 1940 року (постанова Волинського обласного виконавчого комітету № 395). У ньому «передбачено охопити курсами перепідготовки: учителів I–IV кл. – 1800 чол.; учителів V–VII кл. – 1200 чол.; директорів шкіл та інспекторів – 435 чол.; учителів української мови і російської мови – 400 чол.; вихователів дитсадків – 30 чол.; шкільних бібліотекарів – 30 чол. У зведенні видатків на освіту по місцевому бюджету Волинської області на 1940 рік (тис. крб) передбачлось Інституту вдосконалення вчителів – 275,0, з них на заробітну плату 151, курси – 3072,0; методична робота – 1100,0, в т.ч. зарплата 750,0, придбання і ремонт обладнання 100,0. У квітні 1940 року Інститут уже працював. Протягом 1944/1945 навчального року формувалася структура інституту. Почали працювати кабінети педагогіки, історії і географії, мов і літератур, математики і фізики, біології і хімії, початкових шкіл. У звіті інституту за 1946/1947 навчальний рік констатується, що за цей час інститут змушений був 4 рази міняти приміщення. Влітку 1951 року колектив отримав

приміщення на вул. Шевченка. Важливим напрямом роботи інституту було формування методичного простору міст і районів області, у центрі якого знаходилися районні педагогічні кабінети. У 1946/47 н. р. у Волинській області працювали 29 райпедкабінетів.

У 1961 році почала працювати рада інституту. На початку 60-х років інститут був укомплектований відповідними кадрами, які в переважній більшості мали вищу освіту та чималий педагогічний стаж. У середині 60-х років закладено основи нового напрямку діяльності інституту – експериментальна та дослідницька робота. Особливістю 1969/1970 н. р. стала диференціація складу груп на курсах директорів та заступників директорів. Групи почали комплектуватися за фахом керівників навчальних закладів (математики, історики, словесники та ін.). 70-ті роки – період ефективної підготовки педагогів до використання на уроках технічних засобів навчання. Вчителів іноземних мов готували до створення лінгафонних кабінетів. У 1976 році збудовано гуртожиток для слухачів курсів підвищення кваліфікації. У другій половині 70-х років розпочалося формування в кожному кабінеті інституту картотек передового педагогічного досвіду. 1985 рік – початок співпраці інституту з польськими педагогами.

У 1987 році в експлуатацію введено новозбудований 5-ти поверховий навчально-лабораторний корпус інституту.

Інститут одним із перших в Україні у 1991 році започаткував проведення обласного конкурсу «Учитель року». У 1993–2003 роках відбулися значні зміни у структурі інституту: кабінети реорганізовано у відділи, створено редакційно-видавничий відділ, кафедри (педагогіки і психології; теорії та методики викладання шкільних предметів; управлінської діяльності), центр практичної психології, навчальну лабораторію інформатики, науково-дослідні лабораторії (соціологічних досліджень та «Сільська школа»). У 1995 році вперше проведено обласну виставку дидактичних і методичних матеріалів «Творчі сходінки педагогів Волині» [31].

У 2003 році відбулося відкриття музею історії освіти Волині, що сприяло значній активізації краєзнавчого пошуку та створенню музеїв історії освіти Турійщини, Камінь-Каширщини та Любомльщини.

Волинській ІППО є координатором освітніх процесів. Здійснюється організаційно-методичне забезпечення учнівських олімпіад, турнірів, конкурсів, організація ЗНО. В інституті створено потужний інформаційний ресурс: науково-методичний журнал «Педагогічний пошук», електронна газета «Педагогічні роздуми», офіційний сайт ВІППО тощо.

Директори Інституту – люди, які сприяли розвитку післядипломної педагогічної освіти Волині

- Шелудько (1940–1941 рр.)
- Хорунжий І. Я. (1944–1962 рр.)
- Киричук М. Г. (1962–1967 рр.)
- Поліщук О. О. (1967–1971 рр.)
- Падалко М. А. (1971–1984 рр.)
- Маслай Г. С. (1984–2008 рр.)
- Сташенко М. О. (2008–2013 рр.)
- Олешко П. С. з 2013 року – нинішній директор ВІППО

Музейний простір ВІППО містить стенди:

Стенд «Краці з освітян»

У третьому тисячолітті педагоги Волині впевнено утримують першість в Україні за кількістю переможців Всеукраїнського конкурсу педагогічної майстерності «Вчитель року». Щорічно переможцям конкурсу присвоюють звання «Заслужений вчитель України». У непростих фахових змаганнях їм вдавалося вибороти звання кращого серед професіоналів, відкритого до нових знань, довершеного майстра своєї справи. Переможцями конкурсу різних років стали відомі в освітньому просторі краю педагоги: Ольга Рудницька, вчитель української мови та літератури (2002), Галина Ягенська, вчитель біології (2004), Марина Приходько, вчитель музики (2013) та інші.

КРАЦІ З ОСВІТЯН

**Пушкар
Надія Степанівна**

Переможця Всеукраїнського конкурсу «Вчитель року – 1992» в номінації «Спеціаліст».
Заслужений вчитель України.
Переможця Всеукраїнського конкурсу «Вчитель року – 2002» в номінації «Спеціаліст».
Дітями підготувано інформаційно-методичний матеріал «Вчитель року – 1992» та «Вчитель року – 2002».

**Денисенко
Марія Григорівна**

Заслужений вчитель України.
Переможця Всеукраїнського конкурсу «Вчитель року – 2002» в номінації «Спеціаліст».
Найкращий вчитель України.
Найкращий вчитель України.
Найкращий вчитель України.

**Рудницька
Ольга Борисівна**

Вчитель української мови та літератури.
Переможця Всеукраїнського конкурсу «Вчитель року – 2002» в номінації «Спеціаліст».
Заслужений вчитель України.
Переможця Всеукраїнського конкурсу «Вчитель року – 2002» в номінації «Спеціаліст».
Заслужений вчитель України.

**Суровий
Володимир Валентинович**

Вчитель фізики.
Переможця Всеукраїнського конкурсу «Вчитель року – 2002» в номінації «Спеціаліст».
Заслужений вчитель України.
Переможця Всеукраїнського конкурсу «Вчитель року – 2002» в номінації «Спеціаліст».
Заслужений вчитель України.

**Сива
Надія Антонівна**

Вчитель української мови та літератури.
Переможця Всеукраїнського конкурсу «Вчитель року – 2002» в номінації «Спеціаліст».
Заслужений вчитель України.
Переможця Всеукраїнського конкурсу «Вчитель року – 2002» в номінації «Спеціаліст».
Заслужений вчитель України.

**Ягенська
Галина Василівна**

Вчитель біології.
Переможця Всеукраїнського конкурсу «Вчитель року – 2004» в номінації «Спеціаліст».
Заслужений вчитель України.
Переможця Всеукраїнського конкурсу «Вчитель року – 2004» в номінації «Спеціаліст».
Заслужений вчитель України.

**Іванов
Олександр Кузьмич**

Вчитель математики.
Переможця Всеукраїнського конкурсу «Вчитель року – 2002» в номінації «Спеціаліст».
Заслужений вчитель України.
Переможця Всеукраїнського конкурсу «Вчитель року – 2002» в номінації «Спеціаліст».
Заслужений вчитель України.

**Приходько
Марія Іванівна**

Вчитель музики.
Переможця Всеукраїнського конкурсу «Вчитель року – 2013» в номінації «Спеціаліст».
Заслужений вчитель України.
Переможця Всеукраїнського конкурсу «Вчитель року – 2013» в номінації «Спеціаліст».
Заслужений вчитель України.

**Попович
Юрій Васильович**

Вчитель історії.
Переможця Всеукраїнського конкурсу «Вчитель року – 2002» в номінації «Спеціаліст».
Заслужений вчитель України.
Переможця Всеукраїнського конкурсу «Вчитель року – 2002» в номінації «Спеціаліст».
Заслужений вчитель України.

Заслужений вчитель України – переможці конкурсу «Вчитель року»

Всеукраїнський конкурс «Вчитель року» є одним із найпрестижніших фахових конкурсів серед освітян. Перемога в ньому – це підтвердження високого рівня професійної компетентності вчителя. Згідно з даними Інституту модернізації та змісту освіти, у рейтингу конкурсу за 1996–2017 роки за сумарною кількістю переможців та лауреатів Волинська область займає перше місце: вісім переможців і 13 лауреатів. (Для порівняння: на Київ – вісім переможців, шість лауреатів).

Стенд «Обдаровані діти Волині»

Завдяки своїм здібностям та наполегливій праці, роботі вчителів, науковців, підтримці батьків волинські школярі продемонструють високі результати у фінальних етапах конкурсів, Всеукраїнських і Міжнародних учнівських олімпіадах. Лише у Міжнародних учнівських олімпіадах скарбниця досягнень Волині налічує нагороди різного гатунку: 7 бронзових, 3 срібні, 2 золоті медалі, а також 6 відзнак і грантів учасників.

Найвищі нагороди міжнародного рівня здобули: Король Роман, олімпіада з екології (Туреччина, 2013), Софія Золотопупова, олімпіада з екології (Кенія, 2019).

Стенд «Герої України. Педагоги-учасники АТО, російсько-української війни»

Сучасне шкільництво нерозривно пов'язане з героїчними та драматичними сторінками новітньої історії України. Серед українців, що мужньо боронили і боронять суверенітет країни є волинські освітяни: вчителі-предметники, вихователі шкіл-інтернатів, технічні працівники, директори шкіл та закладів дошкільної освіти. Педагоги-учасники АТО: Василь Шендрик, вихователь спеціалізованої ЗОШ с. Липляни Ківерцівського р-ну, Анатолій Ганайчук, завідувач ЗДО с. Мокрець Турійського р-ну,

Анатолій Бричка, директор ЗЗСО І–ІІ ст. с. Старосілля Маневицького р-ну, Анатолій Зіньков, вчитель географії ЗЗСО І–ІІІ ст. с. Кукли Маневицького р-ну, Сергій Фінюк, вчитель правознавства ЗЗСО І–ІІІ ст. с. Підцир'я Камінь-Каширського р-ну та багато інших освітян.

ВИСНОВКИ. Історія луцьких шкіл зафіксована в письмових джерелах щонайменше з початку XVII ст. Багатонаціональний склад населення, приналежність його в різні періоди до різних держав залишили свій відбиток на особливостях місцевого шкільництва.

З кінця XVIII століття після українців євреї за чисельністю посідали друге місце. Єврейське населення завжди у нашому краї відігравало помітну роль у суспільному житті Волині. У 134 містах налічувалося майже два мільйони євреїв, які внесли у культуру свої традиції, елементи побуту та ремесел. У XIX – на початку XX століття у Волинській губернії євреї започаткували і здійснювали розвиток початкової, середньої та вищої національної освіти, зберегли релігію і мови (іврит, ідиш), створили мережу друкарень, що сприяло швидкому зростанню соціокультурних процесів. Проте склад викладачів за рівнем освіти та педагогічним досвідом був надзвичайно різноманітним. На початку XX століття більшість викладачів мали звання початкового вчителя чи домашнього наставника.

З утвердженням у краї християнства, читанню й письму навчали у школах при монастирях і церквах. У XVII ст. в місті працювала «греко-латино-словенська» школа при Хрестовоздвиженському братстві (близько 1619 р.) та єзуїтський колегіум, а в наступному столітті – трикласна школа при василіанському монастирі.

Мовою документів експозиція музею розповідає про той педагогічний досвід, який мали волиняни в часи діяльності Острозької академії, школи

На теренах Волині існували три осередки ордену піарів: у Дубровиці, Любешові та Межирічі Корецькому. Їхні школи славилися як взірцеві навчальні заклади краю. Високий науково-педагогічний потенціал викладацького складу, а також належне матеріальне забезпечення стали невід’ємними складовими їх функціонування.

Аналізуючи статуту провідних братських шкіл, а також літературу з досліджуваної проблематики, можна виокремити найважливіші спільні освітньо-виховні тенденції, які були характерні для діяльності братських шкіл, а саме: 1) організації роботи школи на основі класно-урочної системи; 2) навчання велось рідною мовою; 3) у змісті навчання присутні як світські так і духовні науки; 4) у змісті навчання переважали гуманітарні науки; 5) в усіх школах впроваджувалась класно-урочна система навчання; 6) використовувалися різноманітні методи навчання, а саме: лекції, бесіди, диспути, взаємне (парне) навчання, самостійні роботи з підручниками, списування на таблиці, складання віршів, промов, написання диктантів та інше; 7) основою морального виховання вважалися християнські догми. Надзвичайно поширеними серед учнів братських шкіл були віршування, інсценування, декламації, драматичні вистави, які сполучались з народними діями (іграми, хороводами, ритуалами, побутовими обрядами), спочатку суто релігійного характеру, а потім – напівсвітського.

За умовами Ризького договору 1921 р. більша частина Волині увійшла до складу відродженої Польської держави. Проблема шкільництва у Другій Речі Посполитій займала чільне місце у комплексі завдань, які вимагали нагального урядового розв’язання. Польща взяла на себе міжнародні зобов’язання щодо охорони національно-культурних прав громадян непольської національності, які склали третину жителів країни. Ці зобов’язання були підтверджені Конституцією 1921 року. У Волинському воєводстві понад 70 % мешканців були українцями. З огляду на це проблема українського шкільництва стояла тут особливо гостро.

У травні 1922 року в Луцьку було утворено державний орган – кураторіум Волинського шкільного округу, який займався управлінням

усією системою освіти у Волинському воєводстві. В його підпорядкування перейшло 658 існуючих на той час на Волині шкіл, з них у 395 школах навчання велося польською мовою та у 233 – українською.

Зміни в освіті Волинського воєводства сталися після впровадження закону про шкільництво, відомого як «закон Грабського».

Цей закон, прийнятий сеймом 31 липня 1924 року визначив організаційні підстави шкільництва для національних меншин аж до кінця міжвоєнного двадцятиріччя у східних воєводствах Речі Посполитої.

Основним типом державної школи на мішаних за національним складом населення територіях визначалась єдина польська школа. *Право на відкриття українських державних початкових шкіл отримали ті громади (гміни), де українське населення складало 25% від усіх жителів.*

Після травневого перевороту 1926 року і приходу до влади прихильників Юрія Пілсудського правлячі кола Польщі закликали до гнучкішої політики у національному питанні.

Носіями козацьких визвольних ідей на Волині в роки Першої світової війни, засновниками українських шкіл були Українські Січові Стрільці (військові регулярні частини в складі айстро-угорської армії), активісти довоєнного січового, сокольського і пластового руху.

На Волині до 1914 року були лише початкові російські школи та деякі єврейські. Українські політичні партії добилися у Відні дозволу на відкриття українських шкіл, адже неписьменність серед православних становила 82 %. У 1916 році січові стрільці заснували на Волині 46 українських шкіл, зокрема у селах, де навчалось 800 дітей.

У міжвоєнний період на Волині мешкало 45–47 тисяч німців в окремих поселеннях – колоніях. Вони створили свою систему освіти. Майже всі німецькі школи перебували на утриманні громад-колоній та були підпорядковані лютеранському духовенству. У чотирьох волинських парафіях, де проживала переважна більшість колоністів налічувалось 70 шкіл, із них 53 – приватні і 17 – державних. Позиція воєводської адміністрації щодо німецькомовного шкільництва визначалась урядовими рішеннями, якими передбачалось поступове одержавлення німецького шкільництва та постійний контроль за освітньо-культурними ініціативами волинських німців.

Чеське шкільництво на Волині у міжвоєнну добу було представлене двома типами початкових навчальних закладів – державними та приватними. Організацією приватних шкіл займалась громадсько-

культурна організація – Чеська Матица Шкільна (ЧМШ), (заснована у 1923 році, м. Луцьк). У 1929 році ЧМШ утримувала на Волині 11 шкіл.

З приходом червоної армії на Волинь у вересні 1939 року та утвердження нової влади ситуація в галузі освіти різко змінилася. Розпочалася реорганізація початкових і середніх шкіл за зразком більшовицької системи освіти.

Після Другої світової війни поступово було відновлено шкільну мережу, однак гостро не вистачало педагогічних кадрів. Післявоєнний період був часом зростання кількості шкіл та зміни мови викладання. У червні 1946 року Луцький міськвиконком затвердив функціонування в місті трьох середніх (дві українські і одна російська), п'яти неповних середніх (три українські і дві російські) і двох початкових (українська і чеська). У 1944 р. відновила роботу Луцька педагогічна школа як педучилище. У закладі діяли три відділи: шкільний, дошкільний, музичний, які вели підготовку майбутніх вчителів початкових класів, вихователів дитячих садків, вчителів музики і співів у школах і дошкільних навчальних закладів. 5 вересня 1944 року постановою облвиконкому відновила роботу Володимир-Волинська педшкола. Протягом 1944/1945 навчального року формувалася структура Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти, Після закінчення Другої світової війни постановою Ради Міністрів УРСР від 6 квітня 1946 року Луцький учительський інститут відновив свою роботу, у 1951 році Луцький учительський інститут був реорганізований у педагогічний. Нову назву «Луцький державний педагогічний інститут імені Лесі Українки» офіційно отримав 17 лютого 1952 року.

Починаючи з 1960-х років проявляється національна активність студентів (демонстрації, арешти, усування з університетів).

Сучасне шкільництво нерозривно пов'язане з героїчними та драматичними сторінками новітньої історії України. Серед українців, що мужньо боронили і боронять суверенітет країни є волинські освітяни: вчителі-предметники, вихователі шкіл-інтернатів, технічні працівники, директори шкіл та закладів дошкільної освіти.

Розділ II. ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ АСПЕКТІВ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ В ОСВІТЬОМУ ПРОЦЕСІ

Важливе місце серед інноваційних перетворень в освіті займає один із перспективних напрямів сучасної педагогіки – музейна педагогіка, що здатна вирішувати проблеми формування особистості, а саме: залучення сучасної молоді до дослідницько-пошукової діяльності засобами музейної експозиції з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, розвиток загальнокультурної; громадянської; соціальної, інформаційно-комунікаційної, здоров'язбережувальної компетентностей особистості, формування навичок самостійного ухвалення рішень, критичного мислення, вироблення здатності до самостійних суджень і оцінок.

Завдання музейної педагогіки впливають із вимог сьогодення, мудрого використання історичної та культурної спадщини нашого народу у системі виховної роботи, формування національної свідомості, соціально-громадського досвіду учнів, виховання патріотизму та любові до України.

Музейна педагогіка – це наукова дисципліна на перетині музеєзнавства, педагогіки та психології, що розглядає музей як освітню систему.

Предметом музейної педагогіки є питання, пов'язані зі змістом, методами і формами педагогічного впливу музею, з особливостями цього впливу на учнівську молодь та громаду. Об'єктом є культурно-освітні аспекти музейної комунікації.

Сучасна музейна педагогіка розвивається в руслі проблем музейної комунікації і спрямована в першу чергу на вирішення завдань активізації творчих здібностей особистості. З цією метою розробляються різноманітні методики роботи з відвідувачами, які змінюють їх роль і позиції в музейно-педагогічному процесі.

Основні напрями досліджень у сфері музейної педагогіки можна структурувати наступним чином:

1. Проблема вивчення освітньої специфіки музею.
2. Ефективність музейної комунікації.
3. Вивчення музейної аудиторії.
4. Створення та апробація нових методик, програм, експозицій для різних категорій населення.
5. Встановлення оптимальних форм взаємодії з партнерами щодо культурно-освітньої діяльності.

6. Використання та популяризація нових технологій освіти.

Теоретичному обґрунтуванню основних засад музейної педагогіки, удосконаленню дидактичних форм роботи зі школярами значну увагу приділяли науковці та музеєзнавці: В. Бабарицька, М. Бондар, С. Довгий, А. Короткова, В. Якубовський, Л. Гайда, О. Караманов, С. Нездоймінов, Л. Федорова, М. Рутинський [3; 11; 17].

На основі аналізу педагогічної і музеєзнавчої літератури можна трактувати феномен музеїв педагогічного профілю як культурно-освітніх осередків, призначених для збереження, дослідження, популяризації пам'яток, які мають органічний зв'язок із педагогічними науками, освітньою галуззю й педагогічною діяльністю. Колекції музеїв педагогічного профілю найбільше пристосовані для освітньо-професійних цілей, відображають процесуальний бік освіти, певну складову педагогічного процесу.

Серед конкретних *напрямів роботи* музею на сучасному етапі можна виділити: музейно-організаційний; навчально-програмний; освітньо-виховний; напрям, який пов'язаний з організацією вільного часу школярів.

Особливість інноваційних технологій використання даних музею в освітньому процесі полягає в тому, що: змінюється роль учителя, як керівника освітнього процесу; учень стає менеджером краєзнавчого пошуку на основі опрацювання музейних архівів; перевага надається дослідницьким комунікативно-діалогічним та моделюючим формам роботи; основою краєзнавчих уроків є не лише засвоєння певної суми знань, а й розвиток особистості та опанування продуктивними способами діяльності; максимально використовується особистий досвід учня, розвивається його творче мислення, зростає внутрішня мотивація отримання нових знань та навичок; зміст краєзнавчої роботи у музеї з прикладної площини починає поєднувати як теоретичні, так і практичні доміанти діяльності; визнається існування «білих плям» та «відкритих проблем»; пріоритетним стає прозорий виклад матеріалу, заснований на альтернативних поглядах, думках сучасників.

Організація діяльності музеїв при закладах освіти має будуватися на основі *особистісно-орієнтованої спрямованості музейно-педагогічної діяльності, яка передбачає*: формування в учнівської молоді здатності і бажання усвідомлювати себе як особистість через надання можливості вибрати той вид діяльності в музеї закладу освіти, який найбільше цікавить; культивування в учнів цінностей іншої людини шляхом ознайомлення із її діяльністю, показуючи внесок окремих особистостей

у розвиток суспільства; утвердження педагогом позитивної особистісної сутності вихованців, позитивно характеризуючи і високо оцінюючи їх участь у створенні музею, організації його роботи; використання «ефекту генерації», коли дитині тотально не транслюються відчужені знання, а вона стає у позицію їх активного створення; здобуті таким чином знання емоційно збагачуються, набувають особистісного сенсу; використання ефекту присутності, коли учень відчуває свою причетність і до створення експозиції, і до пошукової діяльності, і до її презентації; ціннісно-сміслова спрямованість предметної діяльності особистості, акцентування уваги на особистісному сенсі діяння, розуміння учнями значення діяльності у музеї для власного розвитку і становлення.

Значення музейної педагогіки як наукової дисципліни визначається тим, що вона дає той методологічний інструментарій, який дозволяє осмислити всі види музейної діяльності в педагогічному аспекті і тим самим підвищити рівень спілкування музею з аудиторією.

ФОРМИ ТА МЕТОДИ МУЗЕЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Освіта нашого часу перейшла від процесу трансляції знань до формування необхідних навичок і компетенцій, затребуваних в сучасному, постійно мінливому світі. Все частіше ми говоримо про необхідність формування навичок роботи в команді, розвитку критичного і творчого мислення, розвитку емоційного інтелекту та використання нових інноваційних технологій навчання.

Впровадження інноваційних технологій, методик, форм і засобів навчання, виховання і розвитку учнів є сьогодні необхідною умовою діяльності освітнього середовища. Нові орієнтири на компетентнісний та особистісно-діяльнісний підхід до навчання вимагають застосування нових технологій освітньої діяльності. Сьогодні вимагає використання технологій діяльнісного типу, які забезпечують формування в дітей провідних життєвих компетенцій.

В освітньому процесі можуть бути використані різноманітні інноваційні музейно-освітні технології. Важливими та перспективними для розвитку особистості є розробки музейних програм та проєктів; проведення музейних уроків, культурно-освітніх заходів з використанням інноваційних ігрових технологій, зокрема квест-технології; віртуальних

екскурсій (з використанням інтернет-ресурсів, DVD-фільмів, слайд-шоу тощо); краєзнавчих екскурсій (оглядових, тематичних); узагальнення, презентація та популяризація музейно-педагогічної діяльності.

Музейні експонати впливають водночас на інтелектуальні й емоційні процеси розвитку людини, а кожна експозиція є своєрідним транслятором через предмети знань, навичок, суджень, оцінок і почуттів, сприяючи формуванню особистісного ставлення до цінностей культурної спадщини, її естетичному вихованню та розвитку креативного мислення. Поняття «музей» та «експонати» не повинні вживатися в застарілому сенсі. В Європі відвідувачі музеїв є не лише пасивними спостерігачами, а й безпосередніми учасниками екскурсії. Вони можуть вивчати експонати та працювати з ними. Саме такий підхід до використання музеїв сприяє розвитку музейної педагогіки та збільшенню ефективності використання музеїв з виховною метою.

Форми втілення інтерактивних програм музейної діяльності в сучасному музеї повинні бути різноманітними, комплексними і диференційними, повинні включати в себе різні компоненти музейної педагогіки, такі як: дослідний, пізнавальний, творчий, комунікативний і практичний. **Принципи розподілу інтерактивних форм роботи з відвідувачами** можуть бути різноманітні; одним з таких критеріїв може виступати принцип поділу на теоретичні (лекції, бесіди, екскурсії, в тому числі театралізовані, самостійні (без екскурсовода) за путівником, творчими завданнями), творчі вечори, зустрічі з цікавими людьми, вікторини, квести, квест-екскурсії, інтерактивні заняття – майстер-класи.

Усі музейні методи мають практичну значущість та ефективність, однак проблема полягає в їхній апробації, дальшому удосконаленні в ході постійного практичного застосування в освітньому виховному процесі, деталізації прийомів для різних категорій відвідувачів.

У Волинському ІППО для слухачів курсів підвищення кваліфікації, учасників науково-методичних заходів, окремих груп відвідувачів, відділом освітньої та інноваційної діяльності організуються та проводяться оглядові тематичні, навчальні, інтерактивні екскурсії, мистецькі майстер-класи, а також періодично експонуються виставки на основі експозицій та фондів музею історії освіти Волині, напрацювань освітян, видатних особистостей краю, літературної творчості педагогів, декоративно-прикладного мистецтва педагогів, учнів, студентів, українських майстринь.

Розроблення освітніх програм підвищення кваліфікації вчителів зумовлено новими викликами часу, реформуванням системи освіти, що сприяє розвитку нових форм і методів навчання.

Активізації творчої та пізнавальної активності особистості, формування світогляду та загальнолюдських цінностей, розвитку креативності, комунікативної та інформаційної компетентностей сприяють інноваційні ігрові технології, зокрема квест-технологія, застосування якої в професійній діяльності педагога дає можливість реалізувати свої здібності в більш сприятливій, психологічно позитивній атмосфері співробітництва, дозволяє урізноманітнювати освітній процес, поєднуючи новітні та традиційні дидактичні засоби навчання. Актуальним є питання квест-технології у контексті STEM-освіти педагога. Відділом освітньої та інноваційної діяльності ВППО розроблено освітні програми із зазначеної тематики. Зокрема розроблено **освітню програму підвищення кваліфікації педагогів «Розвиток професійних компетентностей педагогів засобами квест-технології»**, яка враховує нові вимоги до професії вчителя, що зумовлені змінами в соціокультурних процесах, розроблена відповідно до Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту» на засадах Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа», з урахуванням професійного стандарту за професіями «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», Концепції Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року.

Використання інноваційних технологій вносить істотні зміни в діяльність педагога та розвиток учня як особистості, ставить нові вимоги до професійної майстерності викладання навчальних предметів, інтегрованих курсів. Під час застосування квест-технології здобувачі освіти проходять повний цикл мотивації від уваги до задоволення, знайомляться з автентичним матеріалом, який дозволяє досліджувати, обговорювати й усвідомлено будувати нові концепції і відносини в контексті проблем реального світу, створюючи проекти, що мають практичну значимість.

Програмою передбачені лекційні та практичні заняття: створення квест-уроку, квест-заходу, проходження освітнього веб-квесту, практична робота з сервісами Веб 2.0, які ефективно використовуються в освітніх квестах.

Результати навчання передбачають: знання наукової сутності квест-технології; володіння методами проектування освітнього процесу засобами

квест-технології; здатність до суб'єкт-суб'єктної взаємодії в освітньому процесі шляхом використання квест-технології; усвідомлення практичної значущості інновацій у системі освіти на професійному й особистісному рівні.

Освітня програма семінару-практикуму «Музейна педагогіка в практиці сучасного закладу освіти» зорієнтована на особистісний і педагогічний досвід освітян, є гнучкою за змістом, поєднує теоретичні і практичні заняття, пропонує презентаційний матеріал із досвіду роботи музеїв області щодо використання елементів музейної педагогіки в освітньому процесі, спрямована на формування музейно-педагогічної, творчої, соціальної, загальнокультурної компетентностей педагогів.

Змістове наповнення розкриває інноваційні аспекти розвитку музейної педагогіки в Україні та за кордоном; висвітлює нормативно-правове забезпечення, основні завдання, функції та напрями діяльності музеїв при закладах освіти, акцентує увагу на формах та методах музейно-педагогічної діяльності в контексті ціннісних орієнтацій Нової української школи. Особливістю програми є використання потенціалу музею «Історії освіти Волині» (структурний підрозділ ВІППО) під час проведення практичних занять.

Результати навчання передбачають: знання інноваційних аспектів розвитку музейної педагогіки, методики музейно-педагогічної діяльності вчителя; готовність до використання краєзнавчого матеріалу, елементів музейної педагогіки в освітньому процесі; здатність до впровадження методів музейно-педагогічної діяльності у відповідності до завдань освітнього процесу; усвідомлення освітніх та виховних можливостей музейної педагогіки.

Освітня програма підвищення кваліфікації «Здоровий спосіб життя в козацькій традиції» передбачає усвідомлення якостей українського козака як особистісних цінностей, пізнання і відродження традицій козаків *щодо забезпечення здорового способу життя* за чотирма складовими здоров'я: фізичною, психічною, соціальною, духовною.

Особливістю програми є ознайомлення з методами створення та використання освітніх квестів про козацькі традиції здорового способу життя в освітньому процесі, аналіз проходження квесту «Славні українські козаки» з використанням виставкової зони «Козацька слава України» на базі ВІППО.

Наші славні пращури козаки – непереможні силою та духом, своїм прикладом допомагають українському народу бути мужньому, незламному,

героїчному, пережити голгофи голодоморів, сталінської опрочини, фашизму, брежнєвсько-андроповського мовчання, Чорнобиля, прикладати неймовірні зусилля, яким дивується весь світ у захисті рідної країни від російських окупантів.

Козацькі традиції, козацькі перемоги, долі славних козацьких гетьманів допомагають заново переглянути сторінки нашої історії, осмислити її заради кращої долі нашої Батьківщини та її громадян.

Результати навчання передбачають: знання козацьких принципів та традицій здорового способу життя; володіння методами здоров'яформувальної педагогіки; готовність використовувати інноваційні ігрові технології у формуванні мотивації учнів до здорового способу життя; усвідомлення цінності козацьких традицій збереження, зміцнення та відновлення здоров'я.

Розвиток різноманітних інтерактивних технологій і форм музейної педагогіки надзвичайно важливий для збереження історико-культурної спадщини, музейно-освітнього простору Інституту, призначеного працювати над гармонійно, всебічно розвиненою особистістю.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКСКУРСІЙ

Інтерес до музею і його пам'яток значною мірою залежить від експозицій музею, професійних навиків екскурсоводів, проведення різноманітних заходів на базі музеїв, володіння керівниками шкільних музеїв, педагогами знаннями про інноваційні аспекти розвитку музейної педагогіки.

У закладах освіти ефективною формою педагогічної роботи є оглядові, тематичні, інтерактивні екскурсії на базі музеїв; набули популярності такі форми уроку як урок-екскурсія, екскурсія-подорож, екскурсія-гра з використанням музейних експонатів, реліквій та раритетів, оригінальних виставок творчих робіт педагогів, учнів.

Екскурсія – цілеспрямований, наочний процес пізнання оточуючого середовища, що будується на основі продуманого використання заздалегідь відібраних об'єктів у відповідності до визначеної тематики.

Музейні екскурсії не завжди можуть збігатися з експозиційними, не тільки розкривати зміст виставлених експонатів, а й бути більш широкими або більш вузькими, залежно від назви, мети екскурсії, складу екскурсійної групи.

В основу підготовки будь-якої екскурсії мають бути покладені головні принципи і вимоги педагогічної науки, такі як взаємозв'язок навчання і виховання, врахування логіки предмета, послідовність і систематичність, ясність і доступність викладу, наочність, емоційність, врахування вікових особливостей школярів.

Екскурсії поділяються на види: оглядові, тематичні, інтерактивні, багатокомплексні, мультимедійні, віртуальні. Інтерактивні мультимедійні, віртуальні екскурсії можуть використовуватись учителем під час проведення уроків, інтегрованих курсів, виховних, науково-методичних заходів. Цікавими для учнів є проведення динамічних, інтерактивних екскурсій, переваги яких у тому, що вчитель сам обирає необхідний матеріал, складає маршрут, зміст, укладає «портфель екскурсовода» відповідно до поставленої мети, використовує інноваційні ігрові технології, зокрема квест-технологію [24, с. 111].

Оглядові музейні екскурсії передбачають огляд усієї експозиції музею певного профілю, відтворюють загальне уявлення про музей і його колекції, висвітлюють найбільш характерні моменти історичної події, розвитку певного явища або життя видатної особи. Послідовність показу експонатів в огляді визначається зручністю переходів. Фрагментарний показ пам'яток зумовлює тезисну форму викладу інформації. Тематичні музейні екскурсії висвітлюють лише виділену частину експозиції, що дає можливість детально і більш глибоко ознайомитися з питаннями відповідної тематики. Важливого значення у проведенні тематичних екскурсій набувають хронологічні й тематичні переходи, що пов'язують у тематичну єдність зміст експозиції окремих залів, розділів і окремих пам'яток.

Кожна екскурсія повинна бути проведена на належному науковому рівні. Основу екскурсійного показу мають відображати оригінальні матеріали, музейні раритети. Якісно розкрити зміст експозиції допомагає вивчення екскурсоводом фондів музею, матеріалів, що не подані в експозиції, але про які варто розповісти під час екскурсії. Критерієм відбору експонатів слугує їхня важливість у розкритті підтем і окремих питань. Особлива увага приділяється експонату, з якого починається екскурсія, що має зосередити увагу екскурсантів, зацікавити їх. Потрібно продумати, настільки докладно треба розповідати про певні експонати, використовуючи наукові роботи, архівні документи, мемуарну та художню літературу. Екскурсія може бути доповнена цитатами, уривками з художніх творів для більшої образності виступу, але не бути перенасиченою ними. Тому важливим для педагога є володіння

методикою створення та проведення екскурсії, алгоритмом побудови екскурсійного маршруту.

Структура музейних екскурсій – традиційна: вступ, основна частина й заключна частина, висновок. Текстовий опис оглядової екскурсії має містити: вступ, де подаються загальні відомості про історію створення музею, загальний його зміст, перелік та зміст основних його розділів, а також інформацію про тривалість екскурсії, місце початку та закінчення екскурсії, назву екскурсії, на які вікові категорії вона розрахована. Основна частина має розкрити зміст експозиції музею – сутність вступної частини експозиції, зміст та навчальну, виховну, культурну спрямованість окремих розділів, акцентувати увагу на найбільш важливих музейних предметах та їхніх особливостях. В основній частині мають коротко розриватись форми роботи із надходженням музейних предметів до музею, а також бути приклади запитань, які допомагають слухачам краще запам'ятати інформацію про почуте і побачене під час екскурсії. Висновок стосується змісту екскурсії в цілому, окремих коментарів про зміст музейної експозиції, прикладів форм та засобів популяризації музейної колекції (друковані, усні, відео тощо) [24, с. 126].

Підготовка екскурсії передбачає: визначення мети екскурсії; об'єктів вивчення; пошуку та аналізу різних джерел; формулювання проблеми; визначення творчих завдань, які учням необхідно буде вирішити; створення та розробка матеріалу для інтерактивних екскурсійних зон. Закінчується екскурсія підсумковою бесідою, в ході якої вчитель спільно з учнями узагальнює, систематизує побачене і почуте, виділяє найістотніше, виявляє враження, вибирає форми звіту.

Важливо створити мультимедійну презентацію оглядової екскурсії для онлайн-формату для слухачів курсів підвищення кваліфікації. Презентація має містити на першому слайді назву екскурсії, профіль музею, назву закладу освіти, виконавця, а на інших слайдах фотографії загального огляду експозиції, окремих розділів, а потім власне екскурсію експозиційними розділами музею. Рекомендується не перезавантажувати презентацію текстовою інформацією, але її повинно бути достатньо для коментування ілюстративного матеріалу: карт, схем, документів, малюнків, фотографій тощо (необхідно подати підписи до того, що глядач бачить на екрані, бажано із зазначенням дат, короткої інформації про шляхи надходження до музею).

Критерії оцінювання екскурсій на основі Всеукраїнського конкурсу музеїв при закладах освіти «Край, в якому я живу» напряму «Музей історії освіти» наступні: повнота розкриття змісту екскурсії; творчі поєднання

показу і розповіді; рівень володіння матеріалами усієї експозиції; майстерність екскурсовода: вміння чітко, логічно, послідовно презентувати музейну колекцію; культура мовлення: володіння літературною мовою та мовними засобами, образність, вдале використання цитат, епітетів, порівнянь тощо; вміння спілкуватися з відвідувачами; загальний художній естетичний рівень експозиції.

Науковець Т. Павловська трактує методичні прийоми та особливості проведення екскурсій наступним чином, що музейна екскурсія може бути частиною оглядової екскурсії містом. При проведенні музейної екскурсії найчастіше використовують такі методичні прийоми як порівняння й реконструкція. Слід використовувати прийоми опису або характеристики об'єкта, цитування справжніх документів або їх копій. Надзвичайна насиченість експонатами вимагає чіткості й виразності розповіді. При проведенні музейної екскурсії треба враховувати склад екскурсійної групи, вікові особливості, освіту та інтереси відвідувачів музею. Отже, екскурсії повинні проводитись так, щоб вони задовольняли всіх відвідувачів, були цікавими і зрозумілими. Необхідно поєднувати пізнавальний та емоційний матеріал для того, щоб відвідувачі не стомлювалися й не втрачали уваги. Потрібно постійно слідкувати розміщення екскурсантів перед об'єктами експозиції (як правило, група розташовується півколом біля вітрин або стендів), щоб усі учасники екскурсії добре чули екскурсовода й бачили матеріали експозиції [24, с. 32].

Відкриття музею історії освіти Волині на базі Волинського ІППО, сприяло значній активізації краєзнавчого пошуку та створенню музеїв історії освіти Турійщини, Камінь-Каширщини та Любомльщини, що мають значний потенціал для професійного становлення молодих педагогів, оволодіння ними новими знаннями щодо розвитку регіональної системи освіти, ознайомлення з перспективним педагогічним досвідом педагогів області, використанням інноваційних технологій, напрацювань музейної педагогіки в освітньому процесі.

Підвищення фахового рівня педагогів щодо музейно-педагогічної діяльності є підґрунтям для актуалізації даного питання у ВІППО, а саме: забезпечення науково-методичного супроводу музейно-педагогічного процесу у закладах освіти; вивчення і узагальнення досвіду роботи музеїв при закладах освіти; організація науково-методичних заходів щодо проблеми; проведення різних видів екскурсій, виставок, майстер-класів, семінарів на основі експозицій та фондів музею історії освіти Волині; розробка методичних рекомендацій.

У Волинському ІППО для слухачів курсів підвищення кваліфікації, учасників науково-методичних заходів, окремих груп відвідувачів, відділом освітньої та інноваційної діяльності організовуються та проводяться оглядові, тематичні, навчальні, інтерактивні екскурсії, мистецькі майстер-класи, а також періодично експонуються виставки на основі експозицій та фондів музею історії освіти Волині, виставкових зон ВІППО: «Славетна Волинь» (колекція репродукцій картин на полотні відомих українських художників); «Козацька слава України» (портретів українських гетьманів та козацьких реліквій), «Вишитих картин 50–80 років ХХ століття із Волині та Полісся, предметів побуту та етнографії» (з приватної колекції Петра Олешка, директора Волинського ІППО).

Відділом освітньої та інноваційної діяльності Волинського ІППО було проведено та організовано виставки на основі фондів музею історії освіти Волині, зокрема фотодокументальну виставку **«Моя любов – Україна і математика»** з нагоди Дня народження та вшанування пам'яті видатного математика, академіка, професора, уродженця Волині – Михайла Кравчука.

Мета виставки: *популяризація наукових робіт, підручників українською мовою видатного українського математика Михайла Кравчука, напрацювань освітян області (сценаріїв позакласної роботи з математики і фізики «Забуті імена...») із використанням фондів музею історії освіти Волині.*

Виставка поєднує комплекс документів, фотоматеріалів, книжкових видань, матеріалів міжнародних, обласних науково-практичних конференцій, статей у ЗМІ, науково-методичних журналах про етапи життя, наукову і громадську діяльність нашого славетного земляка, справжнього українця, корифея української математики – Михайла Кравчука. Особливої уваги заслуговують посібники з математики за редакцією академіка М. Кравчука для сільськогосподарських профшкіл, технікумів, вищих шкіл, студентів та самоосвіти.

У бібліотеці ВІППО з використанням матеріалів музею, бібліотеки проведено виставки: «Історія закладів освіти Волині», «Шкільна преса Волині». метою яких є ознайомлення з розвитком освіти на Волині, історією закладів освіти Волині, видатними особистостями краю, можливостями використання експозицій, фондів музею історії освіти Волин, видань бібліотеки ВІППО у професійній діяльності освітян. Була проведена виставка ляльок-мотанок Луцької майстрині, поетеси Наталії Бугай, творчі здобутки якої зачарували не лише волинян і мешканців різних регіонів України, а й інших країн світу, зокрема, Польщі, Китаю, США.

Працівниками відділу освітньої та інноваційної діяльності укладено та узагальнено матеріали на основі фондів музею історії освіти Волині: методичні рекомендації: «Основи музейної діяльності в ЗЗСО», «Історико-краєзнавчі екскурсії як засіб розвитку загальнокультурної компетентності педагогів», «Використання віртуальних екскурсій в професійній діяльності педагога» (укладач: В. В. Камінська, методист відділу), що забезпечують якісне проведення різних видів екскурсій, науково-методичних заходів на основі національних традицій та використання інноваційних технологій.

Екскурсії на основі експозицій, фондів музею історії освіти Волині, виставок, мистецьких майстер-класів спонукають відвідувачів екскурсій, педагогів до використання матеріалів музею у проведенні різноманітних заходів, розвитку творчих здібностей, реалізації нових ідей щодо використання напрацювань педагогів, краєзнавчого матеріалу в освітньому процесі, мотивують до науково-дослідної діяльності, написанні наукових робіт, методичних рекомендацій.

ВИСНОВКИ. Використання різних видів екскурсій в педагогічній діяльності надає можливість освітянам збільшити можливість вибору засобів, форм і темпу вивчення навчального матеріалу; підвищити інтерес учнів до предметів, що вивчаються, мотивацію до саморозвитку, розширення кругозору, розвивати пізнавальну активність, загальнокультурну, інформаційно-комунікативну, соціальну компетентності.

Обласні заклади освіти накопичили значний досвід організації діяльності музеїв найрізноманітніших профілів. Тому важливим завданням сьогодення є з'ясування позитивних тенденцій, перспективних напрямків розвитку музеїв при закладах освіти, оновлення змісту їх роботи, впровадження в практику науково обґрунтованих форм, методів музейно-педагогічної діяльності. Адже музейно-педагогічна діяльність є дієвим засобом створення інноваційного освітнього середовища, яке суттєво оптимізуватиме освітній процес, забезпечуватиме змістовне дозвілля, сприятиме формуванню всебічно розвиненої особистості, нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей.

Розділ III. АНОНСИ ЕКСКУРСІЙ З ВИКОРИСТАННЯМ МУЗЕЙНО-ОСВІТЬОГО ПРОСТОРУ ВІППО

Мета екскурсій, виставок, майстер-класів: ознайомлення із розвитком освіти на Волині, історією закладів освіти, діяльністю видатних особистостей краю, напрацюваннями Заслужених вчителів України, Героями України – педагогами учасниками АТО, російсько-української війни. Важливим є використання матеріалів музею історії освіти Волині в професійній діяльності педагогів щодо національно-патріотичному вихованні учнівської молоді.

Експозиції музею історії освіти Волині

ОГЛЯДОВА ЕКСКУРСІЯ МУЗЕЄМ ІСТОРІЇ ОСВІТИ ВОЛИНИ

Акцентується увага під час оглядової екскурсії музеєм історії освіти Волині на розвитку освіти на Волині, носіях козацьких визвольних ідей на Волині, засновниках українських шкіл – Українських Січових Стрільцях, історії закладів освіти Волині, випускниках Луцької гімназії, лідерах ОУН на Волині,

видатних педагогах, Заслужених вчителів України, їхніх напрацюваннях, обдарованих дітях Волині. Презентуються експозиції музею:

1. Давня історія освіти Волині.
2. Розвиток освіти у XVI–XIX ст.
3. Освіта в 1921–1939 роках.
4. Освіта в 1939–1941 роках.
5. Освіта після Другої світової війни.
6. Освіта в 50–90-х роках ХХ ст.
7. Вища школа. Історія розвитку ВІППО, ЛНТУ, ВНУ імені Лесі Українки.
8. Освіта в незалежній Україні.
9. Герої України. Педагоги-учасники АТО, російсько-української війни.

Висвітлюється накопичення матеріалів фондів музею, оригінальних зосереджується наукова діяльність інституту, реалізації концепції «Нова Українська школа» професійному розвитку педагогів за освітніми програмами підвищення кваліфікації.

ТЕМАТИЧНА ЕКСКУРСІЯ «СЛАВЕТНА ВОЛИНЬ»

(На основі колекції репродукцій картин на полотні відомих українських художників, експонується на I поверсі Волинського ІППО)

На картинах зображені видатні постаті Волинського краю, які в різні історичні періоди зробили вагомий внесок в його становлення та розвиток, завдяки своїй працездатності, великому терпінню і мужності, високій культурі та інтелекту довели, що народ з багатоміровою героїчною історією вартий великого майбутнього. На окремих творах відомих художників Волині також відтворені історичні події, які відбувалися на славетних теренах нашої рідної землі.

Презентуються картини: Іванни Дацюк «Йов Кондзелевич»; «В'ячеслав Липинський»; Ксенії Дацюк «Данило Братковський»; «Галшка Гулевичівна»; Олени Звягінцевої «Гетьман Богдан Ружицький»; «Леся Українка та її подруга Марія Биковська»; «Комбатанти Волинського краю» (УПА): Клячівський Дмитро, Стельмашук Юрій, Якимчук Микола, Качинський Сергій, Козяр Анатолій, Ананій Закоштуї, «Герої Радянського Союзу, уродженці Волині» (Белих (Белих) Йосип Назарович, Петрук Василь Демидович, Киричук Василь Павлович, Коломойцев Анатолій Пилипович, Марачевич Микола Діонісійович, Сокол Іван Григорович); Володимира

Бартошика «Замок Любарта»; Артура Орльонова «Хрещення України-Русі»; Володимира Жупанюка «Волинська Богоматір»; «Берестечківська битва 28.06–10.07.1651 року».

Під час екскурсії характеризується зображення картин, висвітлюються історичні події, біографії видатних особистостей краю, подається інформація про відомих українських, волинських художників, які створили дані картини, відображається їх творча мистецька діяльність.

Інформація про життя та діяльність відомих українських, волинських художників

Олена Звягінцева родом із с. Затурці, виросла у творчій родині Дацюків, яка створила для дівчини відповідну творчу атмосферу: великі колекції книг про мистецтво та художньої літератури. Ще зі старших класів Олена презентувала свою творчість іншим: брала участь у конкурсах та виставках, а вищу освіту пов'язала з мистецтвом. У Східноєвропейському Національному Університеті імені Лесі Українки здобула ступінь магістра в Інституті Мистецтва. Олена Звягінцева творчо працює над виставками, зацікавлена в реалістичному стилі, історичній тематиці, іконописі, портретному жанрі (портретів українських козаків, волинських лицарів).

Іванна Дацюк – народилася у Луцьку. Навчалася у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки на кафедрі декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва.

Улюбленим жанром живопису є портрет, а також графіка (картини, тату), мурали (стінопис), іконопис та розпис храмів. Іванна Дацюк – учасниця багатьох виставок у Луцьку, Черкасах, Львові, Івано-Франківську та Києві, авторка персональних виставок. Окремі роботи знаходяться у приватних колекціях України та зарубіжжя. За створення серії живописних історичних портретів «Від Трипілля до сьогодення» Іванна Дацюк відзначена Міжнародною мистецькою премією імені Іллі Рєпіна.

Ксенія Дацюк – художниця, народилася в мистецькій родині, у сім'ї художників та скульпторів у Львові, але довгий час проживала на Волині. Навчалася у Східноєвропейському університеті імені Лесі Українки (Луцьк), Національній Академії образотворчого мистецтва та архітектури (Київ). Персональні виставки художниці відбувалися у Києві, Львові, Івано-Франківську, Луцьку в Музеї сучасного українського мистецтва Корсаків.

Володимир Бартошик закінчив Тернопільський державний педагогічний інститут, Луцьку художню школу у 1967 році, де і сьогодні зберігаються його мистецькі напрацювання. Оригінальними є його роботи в стилі українських народних традицій, зокрема розпис великих писанок, що напередодні Великодніх свят розміщували на Театральному майдані м. Луцька.

Володимир Жупанюк – художник, який вже більше сорока років займається образотворчим мистецтвом. Він чудовий графік, аквареліст, живописець-пейзажист, автор серії іконописних робіт. Народився художник 8 березня 1947 року у селі Вовкові Демидівського району на Рівненщині, закінчив Рівненське торгове училище і Чернівецький економічний інститут. Переїхавши із сім'єю до Луцька, Володимир Жупанюк працював на художньому комбінаті. Там у товаристві знаних майстрів пензля й здобув професійний гарт. Багато робіт художника представляють історичну і релігійну тематику («Боремельський Христос», «І сотворив Бог чудо велике», «Історія Луцького Братства в особах і подіях», «Іов Кондзелевич у майстерні», «Пані Габріеля, вибачте...»), волинські пейзажі («Золотистий ранок. Вид на костел у Луцьку», «Вид Старого міста в заході сонця», «Вид на Петропавлівський собор зі сторони ринкової площі»). Його творчість виражає любов до рідного краю, є окрасою приватних колекцій в Україні та за кордоном.

Артур Олегович Орльонов народився у 1973 році у Ташкенті, сучасний український маляр-баталіст, головний художник студії Українського батального мистецтва. У 1988–1992 роках навчався у Ташкентському художньому училищі імені П. П. Бенькова. У 1999 р. – закінчив Академію образотворчого мистецтва у м. Києві. Дипломна робота – створення діарами «Битва під Берестечком». У 2003 р. – закінчив аспірантуру (батальний живопис).

З 2009 року художник плідно працював над створенням робіт, присвячених славетним подіям і постатям в історії держави, в рамках проекту «Україна: історія великого народу». Нині Артур Орльонов – головний художник студії Українського батального мистецтва. Творчий доробок художника становить понад 200 праць. Картини митця перебувають у Центральному музеї ЗСУ, Львівській національній галереї мистецтв, Національному заповіднику «Хортиця» та у приватних колекціях.

ПРЕЗЕНТАЦІЯ КОЛЕКЦІЇ РЕПРОДУКЦІЇ КАРТИН «СЛАВЕТНА ВОЛИНЬ» (сайт ВІППО, сторінка відділу освітньої та інноваційної діяльності, рубрика «Музей». URL: <http://vippo.org.ua/index.php?pagename=silskashkola>

Експерсія «Славетна Волинь»

* Картина Ксенії Дацюк «Гальшка Гулевичівна»

На картині зображено портрет Гальшки (Єлизавети) Гулевичівни, яка сидить з книгою в руках у кріслі в родинному будинку навпроти Хрестовоздвиженського храму в Луцьку, пам'ятки арх. 17 століття.

Походить з давнього шляхетського роду, що володів значними земельними маєтностями на Волині. Народилася у селі Затуричі Локачинського району.

У 1615 р. передала свою садибу з землями у Києві для заснування нового монастиря, шпиталю і школи. Цим було покладено початок Київській Братській школі, яка потім стала Могиланською академією.

Останні роки свого життя провела у Луцьку, де брала участь у діяльності Братства. Похована, за заповітом, у Хрестовоздвиженській церкві міста Луцьк.

* **Картина Олени
Звягінцевої
«Леся Українка та її
подруга
Марія Биковська»**

У своєму нарисі «Школа» Леся Українка описала відвідини подруги в с. Піддубці Луцького повіту.

Ця школа в 1890-1891 навчальному році була останньою в педагогічній кар'єрі Марії.

З Лесиних спостережень вимальовується школа, церква, портрет священника Івана Береговича, який був настоятелем Свято-Покровського храму багато років

**«Комбатанти
Волинського
краю»**

На груповій картині зображені

Клячівський Дмитро,
псевдо Калма Сзвур

Стельмащук Юрій,
псевдо Рудий.

Якимчук Микола,
псевдо Олег

Качинський Сергій,
псевдо Остап

Козяр Анатолій,
псевдо Володимир

Ананій Закоштуй,
псевдо Василь

ІНТЕРАКТИВНА ЕКСКУРСІЯ «КОЗАЦЬКА СЛАВА УКРАЇНИ»

Виставкова зона «Козацька слава України»

Слухачі курсів підвищення кваліфікації ВІППО

Анонсуються портрети козацьких гетьманів, їх життя та діяльність. Висвітлюються козацькі традиції, складові ЗСЖ козаків, представлено козацьку зброю та побутові речі.

Для учасників екскурсії використовуються ігрові технології.

Індивідуальний текст екскурсії з використанням інноваційних ігрових технологій, елементів квест-технології

ЗАВДАННЯ ДЛЯ КОМАНД

ПРОДОВЖИТИ прислів'я або приказку про козаків

(Кожна правильна відповідь оцінюється в 1 бал, кожна команда отримує по 3 прислів'я.)

Козача потилиця панам-ляхам ... (не хилиться).

То не козак, що не думає ... (отаманом бути).

Козацькому роду... (нема переводу).

Терпи, козаче, ... (отаманом будеш).

То не козак, що ... (боїться собак).

Береженого Бог береже, а ... (козака – шабля)

Вольному – Воля, скаженому – круча, ... (спасенному – рай).

Козак без коня, що воїн ... (без пістоля).

Козак дружбу знає: в біді коня ... *(не покидає)*.
Наш Луг – Батько, а Січ – Мати – от де ... *(треба помирати)*.
Не журися, козаче, нехай ... *(ворог плаче!)*
Хліб та вода – то ... *(козацька їда)*.

ЗАПИТАННЯ для лідерів команд

Поясніть значення козацьких назв:

Козак *(вершник, вільна людина)*.
Булава *(символ влади кошового отамана)*.
Гетьман *(старший, головний, «кошовий отаман»)*.
Джура *(помічник козака, молодший воїн)*.
Чайка *(козацький човен завдовжки 20 м, в який сідало від 50 до 70 козаків)*.
Оселедець *(зачіска козака)*.

Станція «ІСТОРИЧНІ ВІКТОРИНИ»

ЗАПИТАННЯ

1. Автор першої української конституції *(Пилип Орлик)*.
2. Центральний орган управління Січі *(кіш)*.
3. Як звали першого козацького гетьмана *(Дмитро Вишневецький)*.
4. Останній гетьман Запорізької Січі *(Кирило Розумовський)*.
5. Скільки куренів було на Січі *(38)*.
6. Яке церковне свято козаки вважають своїм, дата святкування *(Покрова, 1 жовтня)*.
7. Кого вважали козаки батьком, матір'ю, дружиною та товаришем *(батько – степ, мати – Січ, дружина – шабля, товариш – кінь)*.
8. Народний співець, оспівувач подвигів козаків *(кобзар)*.
9. Козацьке чотирикутне укріплення зі скріплених возів *(табір)*.
10. Найвідоміша козацька страва *(куліш)*.
11. Найвідоміший козацький танок *(гопак)*.
12. Перша козацька фортеця, зведена на острові *(Мала Хортиця)*.
13. Хто наказав руйнувати Січ *(російська цариця Катерина II)*.

Станція «КОЗАЦЬКІ ПРИЗВИЩА»

Від природи справжні українці вирізнялися хистом майстерно розповідати, вміли підмічати смішні сторони в інших і зображувати їх у жартівливому, але ні для кого не образливому тоні. Як зазначалося в одній з книг «Звичаї у запорожців дивні, вчинки хитрі, а мова й вигадки гострі

й більше на насміх схожі». Цією рисою вдачі запорозьких козаків почасти пояснюються й ті дивацькі прізвиська, якими вони наділяли своїх новачків. Часто їх козакам давала громада. Наприклад: той, хто спалив курінь – Палій, хто розкладав вогонь над водою – Паливода, той, хто варив кашу – Кашовар тощо. Так само виникли прізвища Горбач, Малюта, Череп, Слизький. Завдання: скласти списки новоприбулих козаків, згадавши якнайбільше козацьких прізвищ.

Для цього у всіх учасників є 1 хвилина (1 прізвище – 1 бал).

Приклади прізвищ: *Півторакожуха, Тягнурядно, Рябошапка, Рябокінь, Жовтобрюх, Непийпиво, Нетудихата, Лупиніс, Загубиколесо, Задерихвіст, Губишапка, Махиня (маленький на зріст), Малюта (здоровань), Святоша (шибеник), Доброволя (лінивий), Черепаха (вайлуватий), Палій (той, хто спалив курінь), Корж (схожий з перепічкою), Головатий, Чуб, Зуб, Носань, Сторчак, Слинко, Скупий, Солодкий, Нещадний, Орлик, Сивокінь, Смалений, Чобіт, Халява, Сірко, Жовтяниця.*

Станція «ВІРЮ – НЕ ВІРЮ»

На цій станції зачитується коротка інформація, а учасники повинні відповісти лише одним словом «вірю» або «не вірю» (10 балів).

1. Козаки не мали права одружуватись. *(Не вірю, запорозьке військо ділилося на січових і тих, хто жив у зимівниках. Січовики були люди безшлюбні, а зимівники мали сім'ю, займалися господарством, а усі разом вони склали одне військо.)*

2. До українських козацьких загонів міг приєднатися чоловік будь-якої національності і роду-племені, прийнявши козацькі звичаї та перейшовши в православну віру. *(Вірю.)*

3. Число козаків у курені складало 200 чоловік. *(Не вірю, у різні часи було різним – від кількох десятків до сотні.)*

4. На козацьких чайках, крім веслярів могли розміститися 50–70 озброєних козаків та 2–4 невеликі гармати, порох, свинець, ядра, харчові продукти. *(Вірю.)*

5. Дмитро Байда-Вишневецький був завзятим воїном і великим полководцем. Одну з перемог над ворогом він здобув навіть жодного разу не змахнувши шаблею! *(Вірю.)*

6. Вантажні вітрильні судна прибережного плавання козаки називали дубами (дуб). *(Вірю.)*

7. Військо Запорозьке зазвичай поділялося на 38 куренів (частин війська). *(Вірю.)*

8. Іван Підкова отримав таке прізвище тому, що вмів кувати підкови для коней. *(Не вірю, мав рідкісну фізичну силу: запросто міг розгинати підкови.)*

9. Військова старшина – кошовий отаман, суддя, писар, осавул – мали окреме від простих козаків житло. *(Не вірю, вони обідали й спали у своїх куренях разом з простими козаками.)*

10. Козацький табір з возів був не тільки неприступною фортецею в обороні, але й засобом пересування війська й атаки. *(Вірю.)*

11. Найважливіші козацькі клейноди це – корогва, бунчук, пірнач, литаври, печатка. *(Вірю.)*

12. Старі козаки, які відчували свою неміч, залишали Січ і відправлялися до монастирів доживати свого віку. По дорозі туди вони частували усіх, кого зустрічали на своєму шляху. Люди так і прозвали їх – «пригощальники». *(Не вірю, їх називали «прощальники».)*

13. Усього козацька армія нараховувала близько 20 000 козаків. *(Вірю.)*

Станція «ГОНКА ЗА ЛІДЕРОМ»

За 1 хвилину дати якнайбільше правильних відповідей на запитання (одна правильна відповідь – 1 бал).

8–11 класи

1. Як називалися судна, на яких плавали запорозькі козаки? *(Чайки.)*
2. Острів, на якому була розташована Запорозька Січ. *(Хортиця.)*
3. Яку назву мала зачіска козаків? *(Оселедець.)*
4. Якого кольору був стяг у Запорізькій Січі? *(Малиновий.)*
5. Козацький бойовий танець. *(Гопака.)*
6. Палиця з кулястим потовщенням, знак гетьманської влади. *(Булава.)*
7. Виборний ватажок козацького війська. *(Гетьман.)*
8. Юний зброєносець у козацької старшини. *(Джура.)*
9. Місце перебування запорізьких козаків, теж саме, що Січ. *(Кіш.)*
10. Вождь, отаман козаків на Запорізькій Січі. *(Кошовий.)*
11. Офіцерський чин у козацьких військах. *(Осавул.)*
12. Керівник козацького війська. *(Отаман.)*
13. Шкіряна сумка або футляр для лука і стріл. *(Сагайдак.)*
14. Особа, що охороняла прапор або корогву війська. *(Хорунжий.)*
15. Особа, яка завідувала усіма письмовими справами запорізького війська. *(Писар.)*
16. Напівофіційна назва території Лівобережної України 17–18 століття під владою гетьмана. *(Гетьманщина.)*
17. Безтурботна людина, яка весело любить проводити час, прізвисько одного з козацьких гетьманів. *(Байда.)*

18. Невелика легка тимчасова будівля, у якій жили козаки. (*Курінь*.)
19. Один із найвищих військових чинів козацтва, який мала особа, що охороняла бунчук. (*Бунчужний*.)
20. Висока споруда, за допомогою якої козаки мали змогу спостерігати за ворогом і передавали сигнали. (*Вежа*.)
21. Згідно Конституції Пилипа Орлика, саме на ці українські свята відбуваються козацькі генеральні ради. (*Різдво, Великдень, Покрова*.)
22. Відсутність у козака страху перед небезпекою, невідомим. (*Відвага*.)
23. Скільки битв, що передували Переяславській раді, очолив Богдан Хмельницький? (*1648 р. – під урочищем Жовті Води, під Корсунем, під Пилявцями, 1651 р. – битва під Берестечком, 1652 р. – битва під Батогом, 1653 р. – Жванецька битва*.)
24. Назвіть ім'я відомого українського поета, який у своїх творах оспівав козацьких ватажків. (*Т. Г. Шевченко «Іван Підкова», «Гайдамаки» та ін.*)

Популяризуються українські гетьмани

Хай долі наших Ясновельможних гетьманів допоможуть нам – українцям переглянути сторінки нашої історії, осмислити її заради кращої долі нашої Батьківщини. Адже наші славні пращури-козаки – непереможені Силою та Духом, своїм прикладом допомагають нашому народу бути мужньому, незламному, героїчному.

Дмитро Байда-Вишневецький Іванович (р. н. невід.–1564)

«Особисто знаний ворогами»

В особі гетьмана князя Дмитра Вишневецького Україна має визначного козацького вождя, засновника Січі, патріота, полководця, яким би пишалася будь-яка країна світу. Саме його вважають першим козацьким гетьманом. Дмитро Вишневецький, що походив з роду князів Гедиміновичів і який на початку 1550-х років заснував замок на острові Мала Хортиця, згуртував навколо нього козаків і цим поклав початок Запорозької Січі.

Малиновий прапор козацтва – це пам'ять козацтва про гетьмана Дмитра Вишневецького – срібний хрест, золоті півмісяць і зірка на малиновому полі, – під яким запорожці ходили разом з ним у перші походи проти степової орди, передався в майбутньому на знамена Запорозької вольниці.

Петро Конашевич-Сагайдачний (1577 (1578)–1622)

«... слава цього козацького гетьмана може позмагатися з вічністю»

«Сагайдачний» – це прізвиська гетьмана, дане йому козаками (цю думку поділяв Д. Яворницький, Б. Барвінського) як вправному лучнику, а «Конашевич» – родове прізвище, яке носили шляхтичі з Підгір'я Конашевичі-

Попелі. Він неодноразово обирався гетьманом Війська Запорозького, дотримувався новаторських стратегічних і тактичних настановлень. Запорожці під його керівництвом здобули блискучу воєнну перемогу, здобули потужну турецьку фортецю та великий невільницький ринок у Криму – Кафу, визволили багато християнських бранців. Його політика вирізнялася лояльністю до польського уряду, але політичні позиції та орієнтації не обмежувалися нею. Гетьман дбав про міжнародні інтереси, війська Запорізького, був послідовним противником церковної унії, твердо стояв на боці Православної церкви, рішуче відстоював конфесійні права українців.

Дорошенко Петро Дорофійович (1627–1698)

«... інших мушу шукати протекцій»

Правобережний гетьман (1666–1698), проголошений гетьманом «обох сторін Дніпра», проводив активну діяльність у напрямку утвердження української державності, втілював у життя започатковану гетьманом Б. Хмельницьким політику полівасалітетної підлеглості Українського гетьманату для здобуття більшого суверенітету для козацької держави. Серед інших представників політичної еліти України він виділявся великим патріотизмом, широким розумінням завдань і боротьби за об'єднання всієї території України, несхитною послідовністю й залізною волею в діях, спрямованих на досягнення мети, високорозвинутим почуттям власної гідності. Йому довелося пережити найбільший тріумф, повагу та визнання з боку народу, а також повний крах своїх політичних планів, пройти через приниження і капітуляцію, почесне ув'язнення та померти далеко від щиролюбимої Батьківщини.

Виговський Іван Остапович (р. н. невід.–26.03.1664)

«...свій край шаблею здобув із ярма визволив»

Сподвижник Богдана Хмельницького, який володів гетьманською булавою лише два роки (1657–1659), але зумів утвердити державний суверенітет України.

Пилип Степанович Орлик (1672–1742)

«... природа моя, з прадідів моїх не дозволяє мені бути зрадником, і зобов'язує мене бути вірним моєму добродійнику»

Гетьман України в еміграції (1710–1742), більше тридцяти років свого життя присвятив справі боротьби за Українську державу. Сподвижник

гетьмана І. Мазепи, був продовжувачем його справи – боротьби за державний суверенітет Гетьманщини.

Автор «Пактів і Конституції прав і вольностей Запорізького війська» – пам'ятки політико-правової думки, в якій вперше у європейській традиції закріплено принцип поділу гілок влади.

Давня історія родини Орликів відома нам з т довідки, укладеної сином гетьмана, генералом французької армії Григором Орликом 1747 року.

Іван Степанович Мазепа (1639 (1640)–1709)

«... ця нещасна історична постать мимоволі викликає до себе історичне спочуття»

Після Руїни серед народу побутувала приказка «Від Богдана до Івана (Мазепи) не було гетьмана». Гетьман України Іван Мазепа (1687–1709) народився в с. Мазепинці (на Київщині), був високо інтелектуальною особистістю, отримав освіту в Києво-Могилянській колегії, вивчав артилерійську та інженерну справи, володів кількома іноземними мовами, мав інтерес до ренесансового бачення правителя та держави, цікавився образотворчим та ужитковим мистецтвом, музикою, віршами, архітектурою, книгами на рівні бібліофільства. Розвиток освіти бачив як один із магістральних курсів у своїй політиці; зокрема підніс значення Київської академії, сприяв заснуванню Чернігівського колегіуму, добирав керівників освітнього процесу, дбав про науки та вчених. Активно сприяв національному книгодрукуванню, дбав про будівництво храмів та їх мистецьке та обрядове наповнення. За 20 років збудував і реставрував церков і соборів більше ніж це було зроблено в Україні за всі століття панування Російської імперії. Величні споруди мають спільний стиль названий «Мазепиним бароко». Володіючи сильною персональною владою, застосовував колективні форми правління, зокрема Генеральну раду. Через універсали намагався вирівняти відносини між станами, постаючи проти зловживань козацької старшини щодо міщан, монастирів, біднішого козацтва.

Іван Сірко (1610–1680 рр.)

Народився на Поділлі із зубами. Його батько заявив, що Іван «зубами гризтиме ворогів». Після Переяславської ради Сірко відмовився присягати московському цареві. Сіркові надзвичайно таланило в битвах, відомі 55 його перемог. Польські джерела дають відомості про поразки його загонів.

Під час Антимосковського повстання 1667–1668 рр. загін Сірка оволодів більшою частиною Слобожанщини, розгромив під Охтиркою й Полтавою московські війська. Одного разу московський цар запросив Сірка до Курська

під гарантії безпеки на зустріч, але московити його схопили і вислали до Сибіру. Проте, шукаючи захисту від турецької загрози, польській король домогся в московського царя, щоб той звільнив Сірка із заслання.

Сіркові належать слова: «Хто сяде поруч, той брат, а хто вище – той проклят». За словами кошового, він воював «великою любов'ю і гострою шаблею».

1709 р. московські війська, розлючені опором запорожців, стали нищити козацькі могили на Січі. Було сплюндровано й могилу Сірка, яку відновили через 25 років, після повернення запорожців з Олешківської Січі.

Іван Підкова

Козацький кошовий отаман, молдавський господар (1577–1578). Іван Підкова мав вірменське походження. За переказами, немовлям був врятований від татар, вихований козаками. Мав рідкісну фізичну силу і надзвичайний зріст, запросто ламав руками підкови (за це запорожці прозвали його «Підковою»), міг зупинити віз, запряжений б кіньми, ухопивши його за заднє колесо, та був здатен волячим рогом пробити дубові ворота. Його зріст був 2 м 29 см.

На Запоріжжі Іван Підкова з'явився у 1556 році, привівши з собою цілий козацький полк. Брав участь у морських походах під проводом Самійла Кішки. Пізніше водив козацькі флотилії самостійно і спалював передмістя татарських приморських поселень. Очолювані ним козацькі загони завдали поразок татарам під Очаковом, Кафою, Гьозловом.

На початку листопада 1577 року Іван Підкова як брат молдавського господаря Івана (Івоні) Воде Лютотого за підтримки козацького загону на чолі з гетьманом Яковом Шахом почав боротьбу проти ставленика Османської імперії, молдавського господаря Петра VI Кульгавого. Козацьке військо розгромило загони Петра Мірчича, 30 листопада 1577 року визволило Ясси. Підкова був проголошений молдавським господарем.

1578 року війська Османської імперії ввійшли до Молдавського князівства. Івана Підкову за присутності великої кількості народу й османських послів стратили у Львові 16 червня 1578 року за рішенням короля Стефана Баторія на Ринковій площі.

Богдан-Зиновій Михайлович Хмельницький (1597–1657)

«...його слава та ім'я лунають по світу»

Богдан Хмельницький був великим сином свого народу, зумів дати всім українцям віру в свою державу і силу боротися за неї до переможного кінця. Донині пам'ять про нього гріє серця справжніх патріотів.

Біографія полководця дуже суперечлива через різне тлумачення його дій істориками різних країн, які щось забували занести в літопис, а щось звичайно вигадували.

За роки трьох шлюбів у Хмельницького народилося вісім дітей: чотири хлопчики і чотири дівчинки. У більшості з них трагічна доля.

Свій перший шлюбний союз Богдан Хмельницький уклав з Ганною Сомко в 1623 році. Після її смерті він одружився на Олені Чаплинській, яка згодом стала приводом для початку активної діяльності полководця і виступу проти Речі Посполитої. Третьою дружиною, яка перебувала з ним до самої смерті, стала Ганна Золотаренко.

Вступивши в козацьке військо в 1621 році, Богдан Хмельницький втрачає батька в польсько-турецькій війні внаслідок битви під Цецорою, а сам потрапляє в полон на два роки до Константинополя. Перебуваючи у турецькому полоні – знаходився біля командувача османського флоту, у якості перекладача. Повернувшись у Запорізьку Січ після викупу, він бере участь у морських набігах на турецькі міста. Особливий успіх мав похід на землі Константинополя, що приніс багату здобич. Після повернення з заморського походу, Богдан Хмельницький осідає на хуторі Суботів та займається осілим життям. Але воно тривало не довго.

На Січі, Богдан Хмельницький був призначений полководцем війська. Звання гетьмана йому було присвоєно пізніше. 22 квітня 1648 року почався виступ полководця проти Польщі. З цього моменту фактично й бере початок національно-визвольна війна [10; 25].

Наша пам'ять про славне минуле українського війська повинна завжди підкріплюватися добрими та корисними справами. Ми, як і козаки, маємо залишити в житті по собі добрий слід.

Хай козацькому роду не буде переводу!

Слава Україні! (Відповідь – Героям Слава!)

Українському козацтву слава! (Відповідь – Слава! Слава! Слава!)[34].

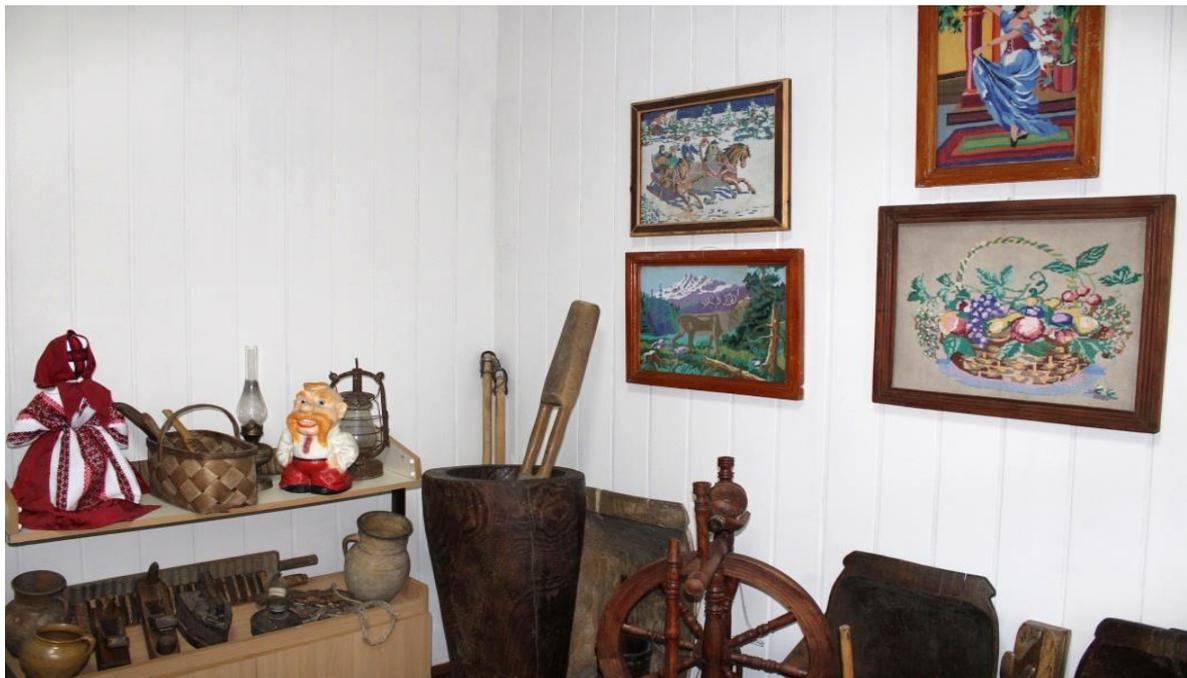
Використані з інтернет-джерела

Козацький квест «Пропала булава» URL:http://libkor.com.ua/php/fulltext_files/Kozacskiy%20kvest.pdf
<https://www.schoollife.org.ua/924-2017/>

ТЕМАТИЧНА ЕКСКУРСІЯ «НАЦІОНАЛЬНІ ТРАДИЦІЇ І ПОБУТ УКРАЇНЦІВ: ВІД ПОКОЛІННЯ ДО ПОКОЛІННЯ»

*(На основі колекції вишитих картин 50-80 років ХХ століття
із Волині та Полісся, предметів побуту та етнографії,
з приватної колекції Петра Олешка, директора Волинського ІППО)*

Виставкова зона вишитих картин 50–80 років ХХ століття із Волині та Полісся,
предметів побуту та етнографії

Учасники заходу ознайомлюються з виставкою «Волинська народна вишита картина». Презентуються вишиті картини 50–80 років ХХ століття із Волині та Полісся, давні українські предмети побуту та етнографії. Висвітлюються традиційні облаштування старовинної кухні та предмети домашнього вжитку (гасова лампа, праска, прядка, рубль, кочерга, ступа, діжка, корито для прання, скребниця або чесалка), українського національного посуду (діжа, глечик, макітра, горнятко), матеріали їх виготовлення (глина, дерево). Етнографічна колекція, що об'єднує оригінальні вишиті рушники, картини, посуд, господарчий реманент та знаряддя праці розкриває традиції вишивки, ткацтва, побутового життя та ведення господарства українців. Під час екскурсії популяризуються українські традиції, звичаї, обряди засобами ігрових технологій.

Висновки. Сучасна музейна педагогіка розвивається в руслі проблем музейної комунікації, передбачає, що освіта та виховання школярів повинні здійснюватися на музейному матеріалі із застосуванням інноваційних, новітніх інформаційних технологій, віртуального музейного простору, що дозволяє забезпечити значне підвищення рівня використання наочності на уроці; детальне пояснення матеріалу або розгляд лише базових питань теми залежно від підготовленості учнів; коригування темпу й об'єму навчального матеріалу; зростання продуктивності уроку; встановлення міжпредметних зв'язків.

Теоретичному обґрунтуванню основних засад музейної педагогіки, удосконаленню дидактичних форм роботи зі школярами значну увагу приділяли науковці та музеєзнавці: М. Бондар, Л. Федорова, В. Бабарицька, А. Короткова, В. Якубовський, Л. Гайда, О. Караманов, М. Рутинський. На основі аналізу педагогічної і музеєзнавчої літератури можна трактувати феномен музеїв педагогічного профілю як культурно-освітніх осередків, призначених для збереження, дослідження, популяризації пам'яток, які мають органічний зв'язок із педагогічними науками, освітньою галуззю й педагогічною діяльністю. Колекції музеїв педагогічного профілю найбільше пристосовані для освітньо-професійних цілей, відображають процесуальний бік освіти, певну складову педагогічного процесу. Музеї педагогічного профілю є справжньою скарбницею моральних і духовних здобутків народу, невмирущих традицій предків, наділені унікальними можливостями впливу на особистість, формування громадянсько-патріотичного, духовно-морального, військово-патріотичного, екологічного виховання особистості.

Підвищення фахового рівня педагогів щодо музейно-педагогічної діяльності є підґрунтям для актуалізації даного питання у ВППО, а саме: забезпечення науково-методичного супроводу музейно-педагогічного процесу у закладах освіти; вивчення і узагальнення досвіду роботи музеїв при закладах освіти; організація науково-методичних заходів щодо проблеми; проведення різних видів екскурсій, виставок, майстер-класів, семінарів на основі експозицій та фондів музею історії освіти Волині; розробка освітніх програм семінарів-практикумів із зазначеної тематики, методичних рекомендацій.

Розвиток та використання різноманітних інтерактивних технологій і форм музейної педагогіки надзвичайно важливий для збереження історико-культурної спадщини, музейно-освітнього простору закладів освіти, призначених працювати над гармонійно, всебічно розвиненою особистістю.

Додаток 1

ФОНДИ МУЗЕЮ ІСТОРІЇ ОСВІТИ ВОЛИНИ

Фонд «Конкурс «Учитель року», Освітнянські премії імені Лесі Українки, Михайла Кравчука, за успіхи в галузі освіти імені Гошовського.

«Історія ВІППО».

«Історія ВІППО: плани, статистика, методичні видання».

«Історія закладів освіти. ВНУ імені Лесі Українки. ЛНТУ».

«Музей історії освіти Волині: історія, документація» (каб. 14).

Бібліотека

«Підручники. Навчальні посібники».

Фонди журналів «Педагогічний пошук», «Шкільна преса».

«Літературна творчість педагогів».

Фонди «Леся Українка», «Михайло Кравчук», «Василь Сухомлинський».

«Волинезнавство. Історія населених пунктів Волині».

«Волиняни в АТО. Педагоги – учасники АТО, російсько-української війни».

Воєнні артефакти (каб. 32).

«З досвіду роботи педагогів».

«Історія шкіл області (по районах)».

«Профтехосвіта».

«Районні методичні центри. Матеріали районних методичних центрів».

«Журнали РМУ. Книжки».

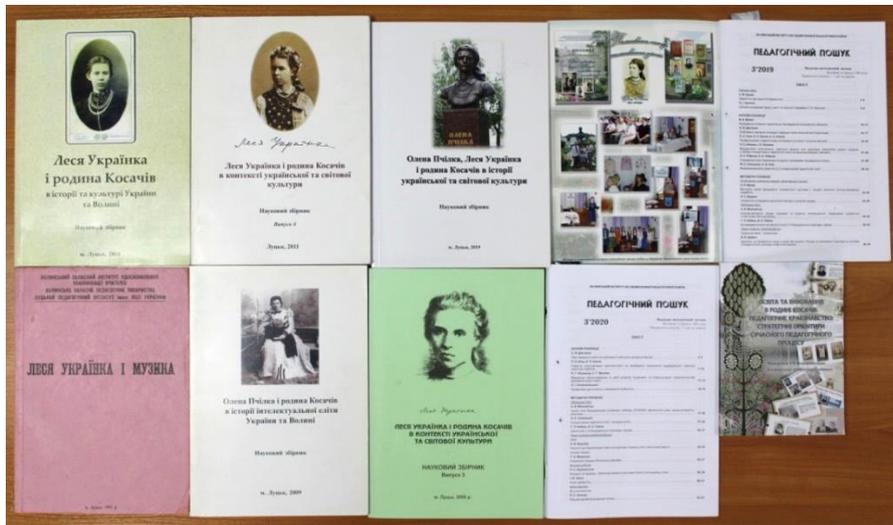
«Альбоми. Досвід. Різне».

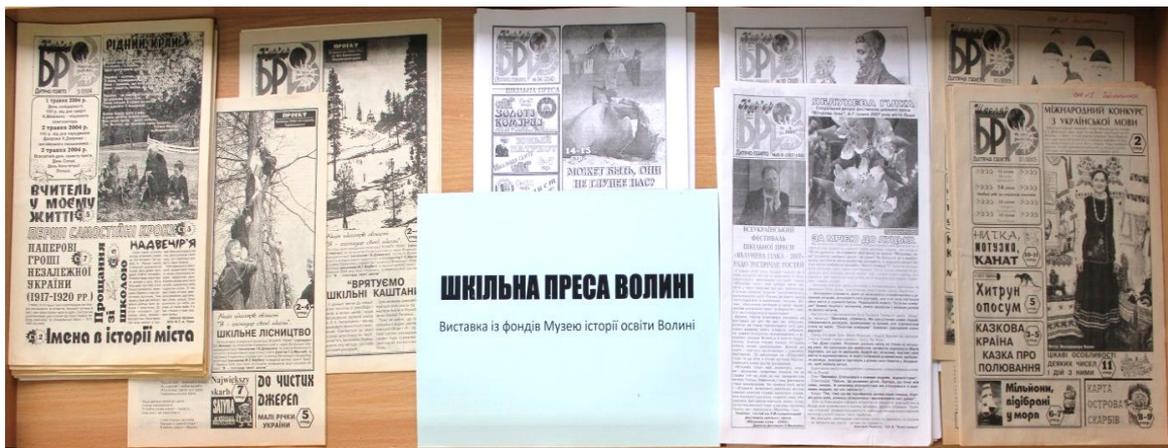
Друковані видання науково-педагогічних працівників ВІППО

Матеріали, присвячені життю та діяльності Михайла Кравчука

Матеріали фонду «Леся Українка»

Шкільна преса Волині

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основна література

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки України : підруч. для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Київ, 2006.
2. Артесюк Г. К., Дем'янюк О. Й. Нариси історії освіти Ківерцівського району : науково-популярне видання. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2011. 172 с.
3. Довгий С. В. Музейна педагогіка в науковій освіті : монографія. Київ : Національний центр «Мала академія наук України». 2020. 276 с.
4. Бабарицька В., Короткова А., Малиновська О. Екскурсознавство і музеєзнавство : навч. посібн. Київ : Альтерпрес, 2007. 464 с.
5. Бричок С. Б. Церковнопарафіяльні школи в системі народної освіти на Волині (др. пол. XIX – 20-ті рр. XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Житомир, 2005. 183 с.
6. Горін С. Монастирі Західної Волині (друга половина XV – перша половина XVII століть). Львів, 2007.
7. Гурова О. Українська козацька педагогіка про духовний розвиток особистості. *Виховання і культура*. 2001. № 1 (1). С. 51–57.
8. Єршова Л. М. Жіноча освіта на Волині : монографія. Житомир : Полісся, 2006. 488 с.
9. Ісаєвич Я. Д. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI–XVII ст. Київ, 1966.
10. Каляндрук Т. Загадки козацьких характерників. Львів : ЛА «Піраміда», 2006. 272 с.
11. Камінська В. В. Висвітлення культурних традицій козацтва у працях науковців та письменників. *Волинь – край козацький* : наук. зб. ; матеріали наук.-практ. конф. з пед. краєзнавства (м. Луцьк – смт Торчин – смт Рокині, 25 жовтня 2018 р.) ; ред. кол.: Г. Бондаренко, О. Демянюк, П. Олешко. Луцьк : ВІППО, 2018. 152 с. С. 112–118.
12. Караманов О. В. Музей – школа – університет: особливості педагогічної взаємодії в сучасному «суспільстві знань». *Освіта та педагогічна наука*. 2013. № 4 (159). С. 44.
13. Козак С. В. Військові вправи українського селянства. Біла Церква : вид. Пшонівський О. В., 2008. 144 с.
14. Костюк О. Ю. Становлення та розвиток релігійної освіти на Волині (XIX – початок XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Житомир, 2007. 281 с.

15. Крамар Ю. В. Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя. Луцьк, 2015.
16. Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. Історія української школи і педагогіки : навч. посібн. Київ, 2006.
17. Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576–1636). Київ, 1990.
18. Нездоймінов С. Г. Організація екскурсійних послуг : навч.-метод. посібн. Одеса : Астропринт, 2011. 2016 с.
19. Нечитайло Л. Г. Квест-технологія в контексті інноваційного навчання : практич. посіб. Балаклія, 2017. 99 с.
20. Олешко П. С. Популяризація козацьких традицій та християнське і патріотичне виховання молоді. *Історія та сучасність. Православ'я на Волині* : матеріали V наук.-практич. конф., 11 листопада 2014 р., м. Луцьк / за ред. О. Федчука. Луцьк, 2014. С. 179–181.
21. Омельчук В. В. Розвиток освіти на Волині (друга пол. XIX – поч. XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2001. 201 арк. Бібліогр. : арк. 167–183.
22. Острозька академія XVI–XVII століття : енциклопедія. Острог, 2011.
23. Павленко В. В. Розвиток освіти на Волині: напрями історико-педагогічного дослідження. *Становлення та розвиток науково-педагогічних шкіл: проблеми, досвід, перспективи* : зб. наук. пр. / за ред. В. Кременя, Т. Левовицького. Житомир : вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2012. 692 с.
24. Павловська Т. С. Організація екскурсійних послуг : навч.-метод. комплекс. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 192 с. С. 126–130.
25. Палій О. Короткий курс історії України. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2019. 464 с.
26. Перерва В. С. Церковні школи в Україні (кінець XVIII – поч. XX ст.): забутий світ. Біла Церква, 2014. Т. 1 : Загальна частина.
27. Реєнт О. П., Коляда І. А. Усі гетьмани України. Легенди. Міфи. Біографії. Харків : ТОВ «Видавництво Фоліо». 2017. 416 с.
28. Рутинський М. Й. Музеєзнавство : навч. посіб. Київ : Знання, 2008.
29. Рудницька Н. В. Становлення і розвиток системи освіти євреїв на Волині у XIX – на початку XX століття. Київ : 2002. 261 с.
30. Січинський В. Чужинці про Україну. Львів : Світ, 1991. 129 с.
31. Становлення та розвиток системи післядипломної педагогічної освіти у Волинській області : колективна монографія / за ред. П. С. Олешка, Н. М. Ткачук, Г. Д. Романчук. Луцьк : КП ІАЦ «Волиньенергософт», 2020. 380 с.

32. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес в Україні: регіональний вимір. *Шлях освіти*. 2007. № 2 (44). Квіт.-черв.-трав. С. 42–49.
33. Чагайда І. М., Грибакова С. В. Екскурсознавство : навч. посіб. Київ : Кондор, 2004. 204 с.
34. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків. Львів : Світ, 1990. 289 с.
35. Яременко П. К. Мелентій Смотрицький: Життя і творчість. Київ, 1986.

Електронні ресурси

1. Кащенко А. Оповідання про Славне Військо Запорозьке Низове. URL: <http://kaschenko.us.org.ua/>
2. Козацький квест «Пропала булава». URL: http://libkor.com.ua/php/fulltext_files/Kozacskiy%20kvest.pdf
3. Крутієнко С. А. Роль вебквест технологій у розвитку творчої особистості вчителів і учнів. URL: http://krutienko.ucoz.ua/2013-2014/rol_veb-kvest_tekhnoloigj.pdf
4. Музейна педагогіка в науковій освіті : зб. тез доповідей учасників Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 25 листопада 2021 р. / за наук. ред. С. О. Довгого. Київ : Національний центр «Мала академія наук України», 2021. Ч. 2. 332 с. URL: <https://doi.org/10.32405/978-617-7945-31-3-2-328>
5. Нова українська школа : концепція. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
6. Педагогічні можливості музеїв у забезпеченні освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти. *Проблеми сучасного підручника: навчально-методичне забезпечення освітнього процесу в умовах воєнного часу* : зб. тез доповідей учасників міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 14–15 вересня 2022 р., м. Київ / [ред. кол. ; голов. ред. О. М. Топузов]. Київ : Пед. думка, 2022. С. 335–388. URL: <https://doi.org/10.32405/978-966-644-616-2-2022-390>
7. Портал «Музейний простір України». URL: <http://www.prostir.museum/>
8. Спас П. М. Запорозьких козаків система цінностей. *Енциклопедія історії України*. Т. 3 : Е-Й / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : Наукова думка, 2005. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Zaporozkykh_kozakiv_systema_cinnostey

Навчально-методичне видання

**Використання музейно-освітнього простору Волинського ІППО
у підвищенні професійного розвитку педагогів**

Методичні рекомендації

Укладач

В. В. Камінська

Технічний редактор

Л. І. Гаврилюк

Формат 60 x 84. Ум. друк. арк. 5

Тираж 50 пр.

Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти
(43006, вул. Винниченка, 31)

**ВОЛИНСЬКИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

